

Sir Derya Kıyısında Bir Şehir: Savran ve Mimari Eserleri Üzerine Bir Değerlendirme

A City on the Bank of Syr Derya: An Evaluation on Savran and Its Architecture

Başaran Doğu GÖKTÜRK¹

öz

Sir Derya kıyılarında hala araştırılması tamamlanmamış, kazıları devam eden veya kendi haline terk edilmiş birçok Oğuz-Kıpçak yerleşimi bulunmaktadır. Bunlardan birisi de Savran'dır. Kentte gerçekleştirilen kazı ve araştırmalar sonucunda tarihsel süreç içerisinde şehrin dönemsel olarak konumunun değiştirildiği ve 13-14. yüzyıl içerisinde şu anki konumuna yerleştirildiği düşünülmektedir. Gerçekleştirilen kazı faaliyetleri sonucunda Ulu cami, medrese ve hankâh olduğu düşünülen yapı kalıntılarıyla karşılaşmış, kentin kuzey doğusunda bulunan Karatau dağlarından gelen yer altı sularını kullanabilmek için karızlar inşa edildiği keşfedilmiştir. Karızlarla birlikte bu yapılar, Arap seyyahların şehirle ilgili verdiği bilgilerle de örtüşmektedir. Araştırmamız içerisinde Savran'ın dönem kaynaklarındaki anlatımlarına değinilmiş, kazılar neticesinde ortaya çıkarılan yapılar yerinde incelenerek günümüzde şehrin hangi durumda olduğu aktarılmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte yapıların plân tipleri ve bezeme özellikleri üzerinde durulmuş ve yakın coğrafyadaki örnekleriyle karşılaştırılmıştır. Bugün kendi haline terk edilen şehrin surlarının koruma altına alınması ve yeni kazılarla bölgede yaşamış toplulukların hayatıyla ilgili daha fazla bilginin toplanması gerektiği araştırmamızda vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kazakistan, Türkistan, Savran, Cami, Medrese.

ABSTRACT

There are a large number of Oghuz-Kipchak sites on the banks of Syr Darya. While some of them are little studied, others are partly excavated or abandoned. One of them is Savran. As a result of the archaeological excavations, ruins of buildings including a Grand Mosque, a madrasah, a khanaqah and the karizes which are suggested to have been built to utilize the underground water from the Karatau Mountains in the north-east of the city were detected. These structures, along with the karizes, also coincide with the information about the city given by Arab travellers. From this point of view, this study deals with the descriptions of Savran based on the contemporary written evidence as well as the buildings unearthed during the archaeological excavations. This article also examines the recent state of their preservation based on personal observation on field. In addition, the characteristics of the building types and their decoration are examined in company with comparable examples in the nearby regions. The current situation on the site demonstrates that the citywalls should be protected as well as new excavations should be conducted to obtain more data on the original residents of the settlement.

Keywords: Kazakhstan, Turkestan, Savran, Mosque, Madrasah.

¹ Corresponding Author: (Phd.) Harran University, bdgokturk@harran.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5069-1220

GİRİŞ

Maveraünnehir bölgesi tarih içerisinde Turan veya Türkistan gibi isimlendirmelerle karşımıza çıkar. Bunun en büyük nedenlerinin başında coğrafyada yaşayan toplulukların aynı dili konuşarak aynı kültürel geçmişi devam ettirmesidir. Ortaya çıkarılan eserlerin yanı sıra, kurulan şehirlerin tarihi kaynaklarda isim isim verilmesi de bunların en büyük delillerindendir. Güneyden kuzeybatıya doğru Sir Derya kıyılarında sıralanan Sayram, Otrar, Türkistan (Yesi), Sidak, Karatöbe, Savran, Mirtöbe, Sıganak, Kızılorda, Jankent, Cend gibi şehirler Oğuz, Kıpçak boylarının kurduğu veya ikamet ettiği coğrafyalar olması bakımından da Türk tarihi açısından önem arz eder (Williams, 2014, s. 91).

Kazakistan'ın güneyinde son dönemde kazıları yapılan Otrar, Karatöbe, Türkistan (Yesi), Savran, Sıganak, Sidak, gibi yerleşimlerde yeni bulgulara ulaşılmıştır. Günümüz Kazakistan sınırlarındaki bu şehirlerde Türklerin yaşadığı yazılı kaynaklar ışığında ve arkeolojik kazılardan elde edilen verilerden hareketle bilinmektedir (Pala, 2017, s. 137). Bu şehirlerden biri de Savran (Sauran)'dır. Araştırma kapsamında kentin tarihiyle ilgili bilgilere ve konumuna kısaca değinilerek güncel arkeolojik verilerle şehrin mimari eserleri tanıtılacaktır. Kentte ortaya çıkarılan ve tarihi kaynaklarda bahsi geçen mimari eserlerin plân tipleri, bezeme öğeleriyle birlikte yakın coğrafyadaki örnekleri, karşılaştırmaları ve değerlendirmeleri yapılan yerinde incelemeler sonucunda² gerçekleştirilecektir. Orta Çağ Türk Şehirciliği hakkında ortaya konulan bu incelemede literatüre katkı sunulması araştırmanın ana hedefini oluşturmaktadır.

Tarihi Kaynaklarda Savran Şehri ve Konumu³

Kazakistan coğrafyasının güneyinde, Türkistan-Kızılorda yolunun 30. kilometresinde modern Savran kenti konumlanmaktadır. Araştırmamıza konu olan ören yeri aynı yolun 45. kilometresinde çeşitli kent kalıntılarından oluşan bir alanda yerleşiktir (Fotoğraf 1, Plân 1).

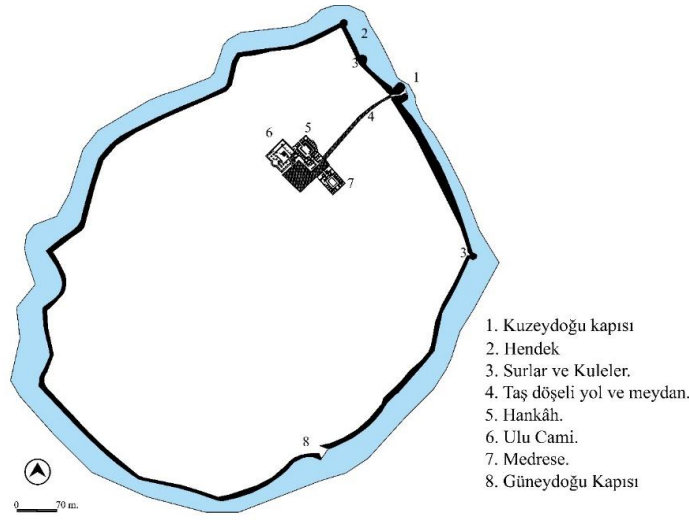

Fotoğraf 1 Savran şehri uydu görüntüsü ve mimari eserlerin işaretlendiği alanın konumu.

(02.08.2024 Google Earth'den alınmıştır.)

² Çalışmamız, Mart-Eylül 2024 tarihleri arasında Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi'nde yaptığımız bilimsel araştırmalar çerçevesinde 07.05.2024 tarihinde kent yerinde görülmüş ve gerçekleştirilmiştir.

³ Yayın içerisinde kaynak gösterilmeyen tüm çizim, plân ve fotoğraflar yazara aittir.

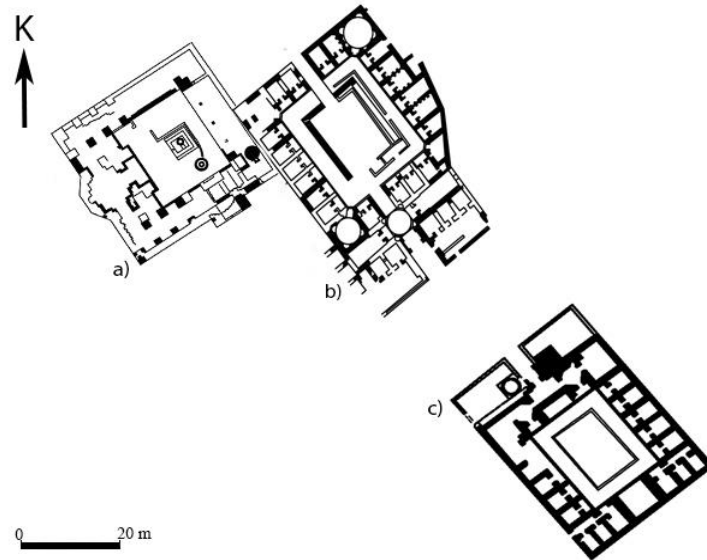
Plân 1 Savran kentinin güncel vaziyet plânı.

Arap coğrafyacılarının verdiği bilgilerden hareketle eski Savran (Sauran, Sapran, Sepren, Sabran, Şabran, Sulkhan) şehrinden şu an için, 8. yüzyılda bölgeye gerçekleştirilen İslami fetihlerle haberdar olduğu anlaşılmaktadır (E. Smagulov, 2011, s. 22, 2016, s. 93). Bölgeye İslamiyet'in yayılmasıyla birlikte Arap coğrafyacılar şehrin ismini daha fazla telaffuz etmiştir. Savran'ın çevresinde Sığanak, Türkistan (Şavgâr), Utrâr (Otrar), Yenikent, Cend gibi büyük şehirlerin isimleri kaynaklarda verilmiştir (Barthold & Yıldız, 1990, ss. 190-192). Bununla birlikte Talas'ın doğusundan Savran'a kadar olan bölgenin İsficâb (bugünkü Sayram) vilayetine bağlı olduğu ileri sürülürken aslında Savran'ın tahkimatlı ve sağlam surlara sahip bir sınır kenti olduğu da belirtilmektedir. 10. yüzyılın ünlü Arap coğrafyacısı El-Makdisî, şehrin tanımını yaparken geniş bir alana yayıldığını aktarır ki bugün şehrin etrafında bulunan Karatöbe, Mirtöbe gibi höyük kalıntıları, Mir-i Arap bahçeleri ve karızlarıyla birlikte geniş bir alanı kapladığı görülebilmektedir. Arap coğrafyacı eserinde Savran şehrini ve Türklerin sınırı ve seddi olduğunu söylediği Arap olmayan "Meşrik" bölgesine dahil eder. Yaptığı sınıflandırmada her bölgenin bir başşehri olduğundan ve bu başşehirinde etrafında şehirler, nahiyeler olduğunu aktarmaktadır. Buna göre Savran, İsbicâb şehrinin etrafındaki diğer şehirlerden biridir (Ciner, 2018, s. 224). Makdisî, kentin yedi duvarlı surla çevrili olduğunu aktarsa da "yedi duvar" tanımıyla tam olarak ne anlatmak istediği belirlenememiştir. Makdisî'nin bu sayıyı özellikle abarttığı ve yedi sayının köklerini "Şehname"den alan bir hikayeye bağdaştırmak isteyerek yedi sayısına tılsım yüklemiş olabileceğine yönelik açıklamalarda bulunmaktadır (E. A. Smagulov, 2008, s. 10). El-Makdisî, kentin iç kalesinde bir ulu cami ve bir rabad (hankâh) bulunduğunu, Oğuz ve Kıpçak topraklarına karşı tahkimatlı bir sınır şehri olduğunu da aktarır. 11. yüzyılda Kaşgarlı'nın da Savran şehrini "Sepren, Sapran" biçiminde Oğuzlara ait şekilde tanımlaması oldukça önemlidir (Kâşgarî, 1985, s. 436). Bunun dışında İstahrî, Yâkût el-Hamevî, Ali İbnü'l-Esîr gibi coğrafyacıların eserlerinde Savran kenti hakkında bilgilere erişilmektedir. Esîr'in bildirdiğine göre 1065 tarihinde Selçuklu Devleti'nin doğu bölgesine hükmeden Alp Arslan, Harezm'den Savran ve Cend içlerine kadar giden bir sefer düzenleyerek bu kentlerdeki isyanları bastırmıştır (Barthold & Yıldız, 1990, s. 335). Kent, 14. yüzyılın ilk yarısında Cuci hükümdarlığındaki Gök (Ak)-Orda devletinin sınırlarının içerisinde bulunmuş, hatta 1320 yılında vefat eden Sası Buka burada defnedilmiştir. Sası Buka'nın oğlu İrzen Han, Savran ve etrafındaki diğer şehirlerde cami, medrese ve hankâh inşa ettirmiştir (Baipakov & Smagulov, 2005, s. 115; Ürekli, 1996). 16. yüzyılda Şeybani hükümdarlığında olan Savran hakkında, Zeynüddin Mahmûd-i Vâsîfî (al-Wasîfî) kent mimarisiyle ilgili bilgiler verir. Bu dönemde, suyu karızlardan sağlanan bahçelerden, iki minareli medreseden ve iyi tahkim edilmiş surlar gibi mimarinin kentteki varlığı anlaşılmaktadır (Baipakov, 2003; Baipakov & Smagulov, 2005, ss. 116-117). Bunun dışında şehre Türkistan Hoca

Ahmet Yesevi Medresesi'nden öğretmen gönderildiği de belirtilmektedir⁴. 17. yüzyıla ait Rus haritalarında "Turkostan", "Akkurgan", "Sairyam", "Sunak" gibi kentlerle birlikte "Yasyrban" adında haritada telaffuz edilen kentin Savran olduğu düşünülmektedir (Fedchina, 1975, s. 4). Ancak 18. yüzyıldan sonra şehrin terkedildiği veya Türkistan (Yesi) şehrinin yakınında küçülen bir görünüme girdiği de öneriler arasındadır.

Şehrin Mimarisi

Savran, Türkistan coğrafyasında, Orta Çağ Türk şehirciliğini anlayabilmek adına günümüze ulaşabilmiş en önemli ören yerlerini bünyesinde barındırmaktadır. Bunun en büyük nedenlerinden biri Savran'ın oldukça geniş bir sahaya yayılması ve zaman içerisinde şehrin kuruluş noktalarının değiştirilmesi olarak açıklanabilir. Bu hususta bölgede arkeolojik kazılar gerçekleştiren araştırmacılar, aslında günümüzdeki yerinde bulunan ören yeri halindeki Savran şehrinin 13. veya 14. yüzyılda kurulduğunu, ilk kurulan Savran şehrinin Sir Derya'nın sol yakasında ve şu anki Savran şehrinin 15 km batısındaki Meiram-Töbe'de konumlandığını belirtmektedir (Baipakov, 1986, s. 27). Farklı bir ikinci görüş ise, surlarının büyük bir kısmının görece ayakta olduğu Savran şehrinin, 13. veya 14. yüzyılın ikinci yarısında kurulmuş olduğunu ve öncesinde de güney doğusundaki Karatöbe (Kara-tepe) yerleşiminde şehrin iskân olduğunu belirtmektedir. Burada yapılan incelemelerde, Eski Savran şehrinin veya Karatöbe'nin MS. 4. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar kesintisiz biçimde arkeolojik malzemeye sahip olduğu gözlenmiştir. Ayrıca 11-13. yüzyıllar arasındaki dönemde Orta Asya'da aynı dönem içerisinde bu kadar büyük boyutta bir şehir daha "Otrar veya bir başkası" bulunmadığı öne sürülmektedir (E. Smagulov, 2011, s. 202). Özellikle çevresinde bulunan su sistemi yani "Karız"larla (Sala vd., 2010) birlikte gerçekten de döneminin en önemli şehirlerden biri olması gerektiği kanaatindeyiz. Bunun yanında Şehristan diyebileceğimiz surların önünde yer alan hendek kısmı, surlar, kale kapıları ve kuleleri, iç kale, cami, medrese, hankâh, yaşam alanları, karızlar, tarımsal yetiştiricilik yapıldığı düşünülen sınırları belirli alanlar ve mezarlıklarıyla birlikte tam bir şehircilik örneği sergilemektedir.

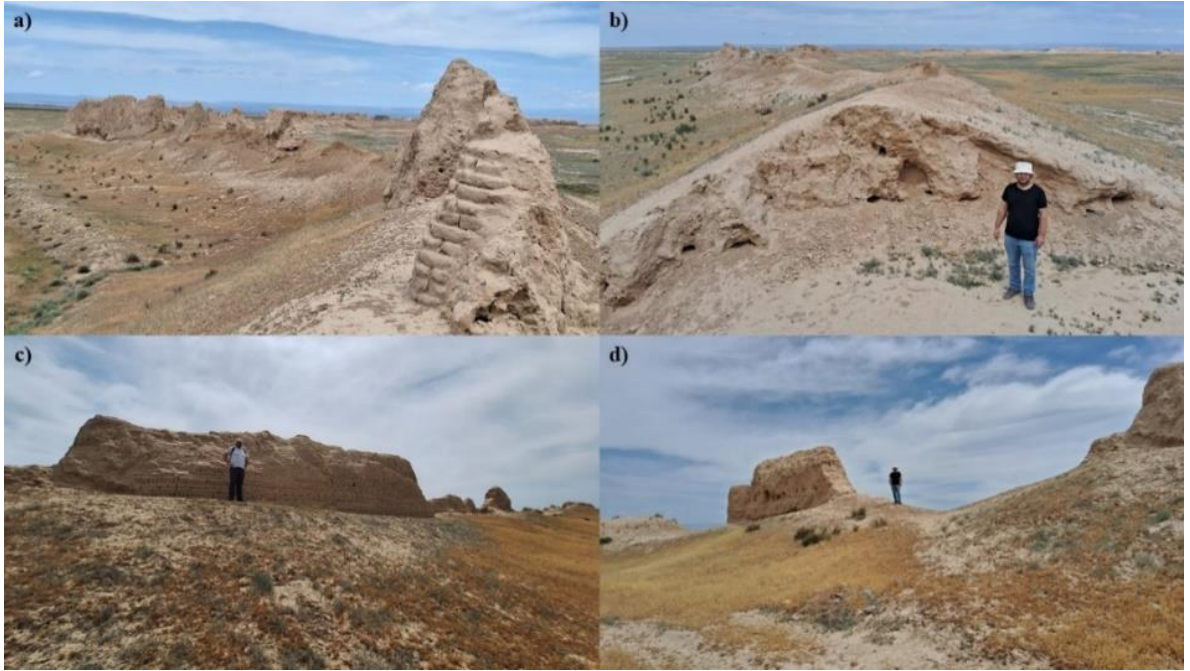
Plân 2 Yapıların vaziyet plânı a) Ulu Cami b) Hankâh c) Medrese (Smagulov 2014'ten düzenlenerek yeniden çizimi).

Hendek, Surlar ve Kuleler

Hendek, günümüzde yer yer 2-3 m. derinliğe ve 15-20 m. genişliğe ulaşarak kentin surlarını çevrelemektedir (Fotoğraf 3a, 3b). Surların toplam uzunluğu 2500 m., hendeğin 2700m. civarındadır.

⁴ Savran ile ilgili daha geniş bilgiler kaynak eserde geçmektedir. Bkz. (Alışık, 2006, s. 124).

Kuzeydoğuya konumlanan kale kapısı, 2004'ten sonraki kazı, restorasyon çalışmaları ve çevre düzenlemeleri neticesinde, kuleler ve hendekle birlikte bugünkü görünümüne kavuşmuştur. Günümüzde kerpiç malzemenin erimesine rağmen hala dışarıdan görülebilen kule kalıntıları surlarda tespit edilebilmektedir. Surlarda yapılan düzenlemeler esnasında sur duvarlarının üst kısmında savunmaya yönelik seğirdim yolu tespit edilmiş, aynı zamanda surlarda dendanların da bulunduğu anlaşılmıştır. Ancak bu bölümlerin sonraki bir dönemde tekrar kerpiç malzemeye kaplandığı siva izlerinden hareketle söylenebilir. Surlar, Harezm ve Maverâünnahir bölgesindeki surlara sahip şehirlerde olduğu gibi (Cezar, 1977, ss. 51-65) altta kalın bir tabana sahip ve yukarı doğru gittikçe incelen bir kesitle kerpiç tuğlalar kullanılarak inşa edilmiştir. Bazı noktalarda pişmiş tuğlaların kullanıldığına rastlansa da ana malzemeyi teşkil etmemektedir. Kaleye geçişte güneybatıda ve kuzey doğuda olmak üzere iki ana kapının kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu bölümde şehre ulaşabilmek için ayakları da tuğla örgülü ahşap bir köprüyle hendeğin geçildiği varsayılır. Kuzeydoğuda yer alan sivri kemerli kapının iki yanında kuleler yükselirken, kapıdan sonra orijinal döşemeye sahip, örtü sistemi kubbelerden oluşan yaklaşık 20m'lik bir koridorla şehre geçiş sağlanmaktadır. Bu bölüm, surlarda kullanılan kerpiç malzemeden farklı olarak, kare biçimli tuğlalardan yapılmış ve aslına uygun olarak restorasyon geçirmiştir. Şehrin bütünlüğünü oluşturan ve yerleşim yerlerini barındıran kısmın ana yüzeyden yaklaşık 2-3m yukarıda bir subasman üzerinde inşa edildiği belirtilmektedir (E. Smagulov, 2011, s. 204). Surlar günümüzde ne yazık ki kaderine terkedilmiştir (Fotoğraf 2a, 2b, 2c, 2d). Kerpiç malzemeden inşa edilmiş bu surların yağmur ve rüzgarla birlikte erozyona maruz kaldığı ve zaman içerisinde tamamen kaybolması durumu göz ardı edilmektedir. Kazı yapılan noktalar ve kuzeydoğuda konumlanan kapı dışında herhangi bir restorasyon çalışması şu an için yapılmamaktadır.

Fotoğraf 2 a), b), c), d) Savran şehri sur kalıntıları (07.05.2024).

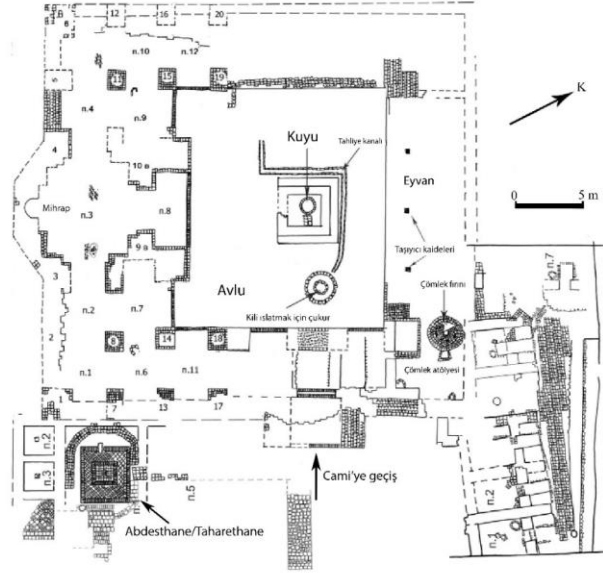

Fotoğraf 3 a) ve c) Kentin kuzeydoğu kapısı, köprü, hendek ve kuleler. b) Hendek kuzey yönden görünümü. d) Taş döşeli yolun güneyden kuzey kapısına doğru görünümü (07.05.2024).

Ulu Cami

Kulelere sahip kuzeydoğu kapısından güneybatı istikametine doğru devam edildiğinde yaklaşık iki yüz metrelik kısmı açığa çıkarılmış özgün döşeme taşlı yol bulunur. 9-10 m'lik genişliğe sahip yolun iki yanına sıralanan mekânlar olduğu görülmektedir (Fotoğraf 3d, Plân 2). Taş döşeli yol, kalenin bu bölümünü simetrik bir şekilde ikiye ayırmaktadır. Ulu Cami, yolun açığa çıkarılan 200 metrelik kısmının güneybatı ucunda, hankâh olduğu öne sürülen yapı kalıntılarıyla birlikte yan yana konumlanmaktadır (Fotoğraf 4). Yolun hemen kuzeyinde hankâh ve Ulu Cami bulunurken, güneydeki medrese kalıntısıyla beraber burada bir yapı topluluğu oluşturur. Camide gerçekleştirilen kazıların ardından, mihrap önü kubbeli plâniyla yapının revaklı avlulu, taçkapıda ve harim geçişinde eyvanlı olduğu ortaya çıkarılmıştır (Plân 3). Camiye geçiş, güney doğu yönünde, dışarıya doğru taşıntı yapan tuğla malzemeli, sivri kemerli ve eyvanlı olduğu düşünülen bir taç kapıyla sağlanmaktadır. Bu kapının eşik kısmı dikine yerleştirilmiş tuğla sıralarıyla oluşturulmuştur (Plân 3). Taş eşiklerde alışlagelen erime burada da gözlenmektedir. Aynı malzeme ve teknikle yapılmış ikinci bir eşik aynı yürüyüş yolunda 2m. sonra tekrar uygulanmıştır. Burada ikinci bir kapı düzenlemesi olduğu düşünülebilir. Eyvan düzenine sahip taçkapıdan sonra avluya geçilir. Avlu ortasında kare bir alan içerisinde su kuyusu ve ikinci evreye ait olduğu kazılar sonucunda ortaya konan, çömlekçi atölyesinin kil havuzu ve su arığı tespit edilmiştir (Fotoğraf 5b). Avlu ortasında arık ve kil havuzuyla birlikte bir kuyu da ortaya çıkarılmıştır. Kare avlunun etrafına sivri kemerlerle çevrili tuğladan meydana getirilmiş taşıyıcıların bulunduğu revaklı bir düzenlemeye sahip olması gerektiği ileri sürülmektedir. Ancak caminin kuzey doğusunda yer alan revak sırasının üç ahşap sütun tarafından taşındığına yönelik bilgiler de verilmiştir (E. Smagulov, 2016, s. 115). Revakların oluşturduğu birimlerin örtü sisteminin kubbeye elverişli olduğu hem plânlardan hem de kazılar neticesinde ulaşılan kubbe kalıntılarından hareketle bilinmektedir (E. Smagulov, 2016, s. 98). Yapının eyvanlı bir harime geçiş alanı bulunmuş, eyvan nişinin genişliği 6 m., kapıdaki genişliği ise 2.95 m. olarak saptanmıştır. Bu eyvanın tıpkı taçkapıda olduğu gibi avlu sınırlarından dışa taşıntı yaparak meydana getirildiği düşünülmektedir (Plân 3). Eyvanın devamında mihrap önü kubbeli bir harim kısmı dikkat çeker. Harim kısmı, mihrap duvarına dik uzanan beş sahına sahiptir. Mihrap önü kubbesinin iki yanındaki sahinlerin örtü sisteminin

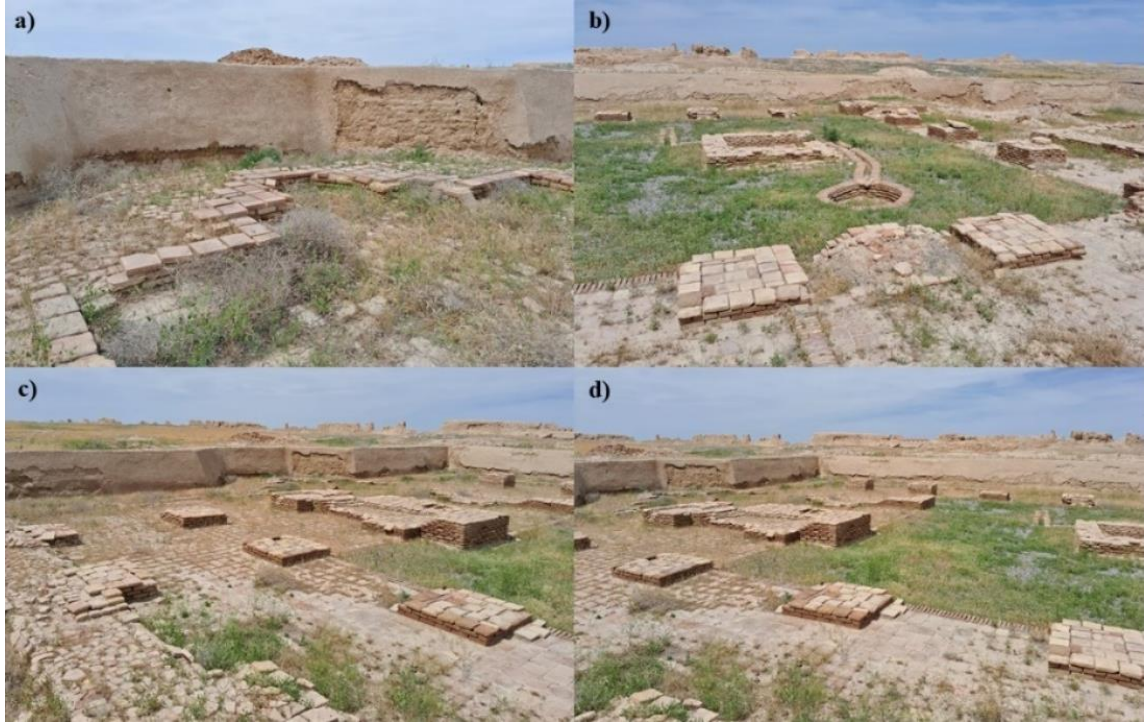
kubbelerle kapatıldığı bu aşamada düşünülebilir. Mihrap önü kubbesinin de sekizgen bir kasnağa oturduğu ve yapılan canlandırma çalışmalarında kubbelerin soğanvari/armudi biçimli olabileceği önerilmiştir (Fotoğraf 6). Mihrap duvarı, caminin beden duvarlarından dışarıya doğru üç kenarlı olacak şekilde taşıntı yapar (Fotoğraf 5a). Caminin güney doğu kanadına yakın bir noktada yine ikinci evreye tarihlendirilen abdesthane işleviyle kullanılmış olabilecek, dört ayrı hücreye sahip bir mekân tespit edilmiştir. Bu bölümün zemin döşemesi, kare şeklindeki tuğlaların köşeleri birbirine bakacak şekilde yerleştirilerek devam ettirilmesiyle oluşturulan baklava dilimi görünümünde bir desene sahiptir (Fotoğraf 13b).

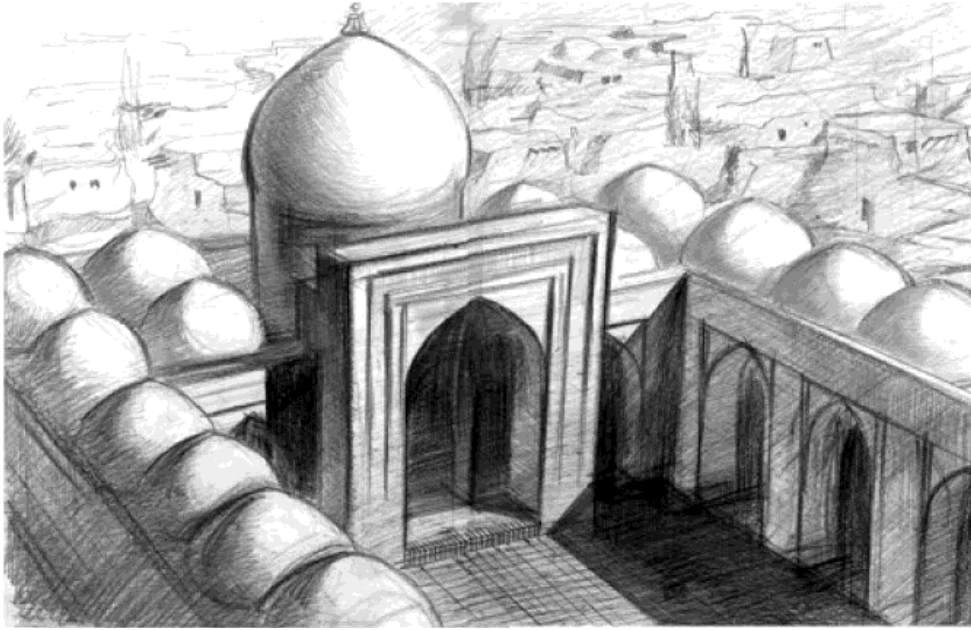
Plân 3 Savran Ulu Cami plânı (Smagulov 2016'dan düzenlenerek aktarılmıştır).

Fotoğraf 4 Doğu yönünden cami kalıntılarının genel görünümü (07.05.2024).

Fotoğraf 5 a) Mihrap duvarı. b) Cami avlu ve ikinci döneme ait kil ıslatma havuzu. c) Harim bölümü ve mihrap duvarının Doğu'dan görünümü. d) Harim ana eyvanının kalıntıları (07.05.2024).

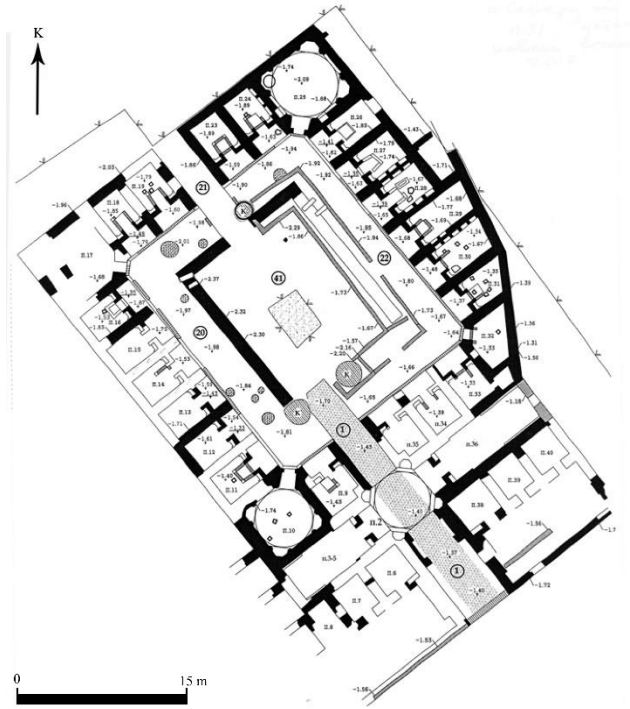
Fotoğraf 6 Caminin yeniden canlandırılması (Smagulov 2016).

Yapının inşasıyla ilgili herhangi bir kitabeye kazı çalışmaları sırasında rastlanmadığı bildirilmektedir. Bununla birlikte kazılar neticesinde caminin kullanımıyla ilgili iki ana dönem belirlenmiştir. İlk evre caminin kullanımının terkedilmesini ve birçok kısmının tahribatını içermektedir. İkinci evre ise, caminin yıkılan kısımlarından alınan kaliteli tuğlalarla ikinci bir katmanda zemin döşemesi oluşturularak, kuzey yönündeki revak içerisinde seramik/çömlek işliği kullanımının varlığını içerir. Bu alanda çok sayıda üç ayak parçaları ve seramiklerin bulunması da bu öneriyi desteklemektedir.

Mihrap önü kubbesi ve iki yanında konumlanan sahinlar içerisinde yine ikinci evreye ait çok sayıda ocak/ateş kalıntısı tespit edilmiştir. Bu kalıntıların, buraya sonraki dönemlerde gelen cemaat tarafından yaşama alanı olarak kullanıldığına işaret ettiği veya caminin kutsallığına yönelik yapılmış bir tören alanı olabileceği önerilmektedir (E. Smagulov, 2013, s. 115). Çünkü mihrap duvarının bulunduğu bu alandaki ikinci evreye ait yer döşemesi olarak kullanılan tuğlaların altından, buraya bilinçli bir şekilde yerleştirildiği düşünülen 12 ayrı keseye sarılmış halde sikkeler ele geçmiştir (Burnaşeva vd., 2006, s. 163). Keselerin içerisinde 114 sikke bulunmuş, bunlardan dördünün darbedilmemiş halde olduğu anlaşılmıştır. Kalan 110 sikke ise genellikle 16-17. yüzyıllara tarihlendirilmektedir. Sikkelerin yüzünde herhangi bir tarih ifadesi bulunmasa da bizlere Yesi (Türkistan) ve Taşkent'te darbedildiklerine yönelik bilgiler verir. Ayrıca yüzeylerinde vahşi hayvan ve kuş figürleri de görülmektedir. Caminin inşa tarihi tam olarak bilinmemesine rağmen şehrin kurulduğu 13. yüzyıldan kaldığı düşünülmektedir.

Hankâh(?)⁵

Kazılardan sonra bile tam olarak hangi amaçla yapıldığına dair tartışmaları devam eden eserin, yapılan ilk incelemeler sonrasında medrese olabileceği yönünde yorumlar yapılmıştır (Baipakov & Zheleznyakov, 2006, ss. 56-64; Baipakov & Akılbek, 2012, s. 92). Yapının taçkapısı, özgün taş örgülü yola bakan cephede konumlanır (Plân 2, 4). Abbasova tarafından yapılan tipolojide ilk grup içerisinde yer alan hankâh köşe odalı ve açık avlulu bir plân tipine sahiptir (Abbasova-Yusupova, 2022b, s. 200). Güneydoğuda bulunan taçkapıdan içeriye eyvanlı bir düzenlemeyle geçilmektedir.

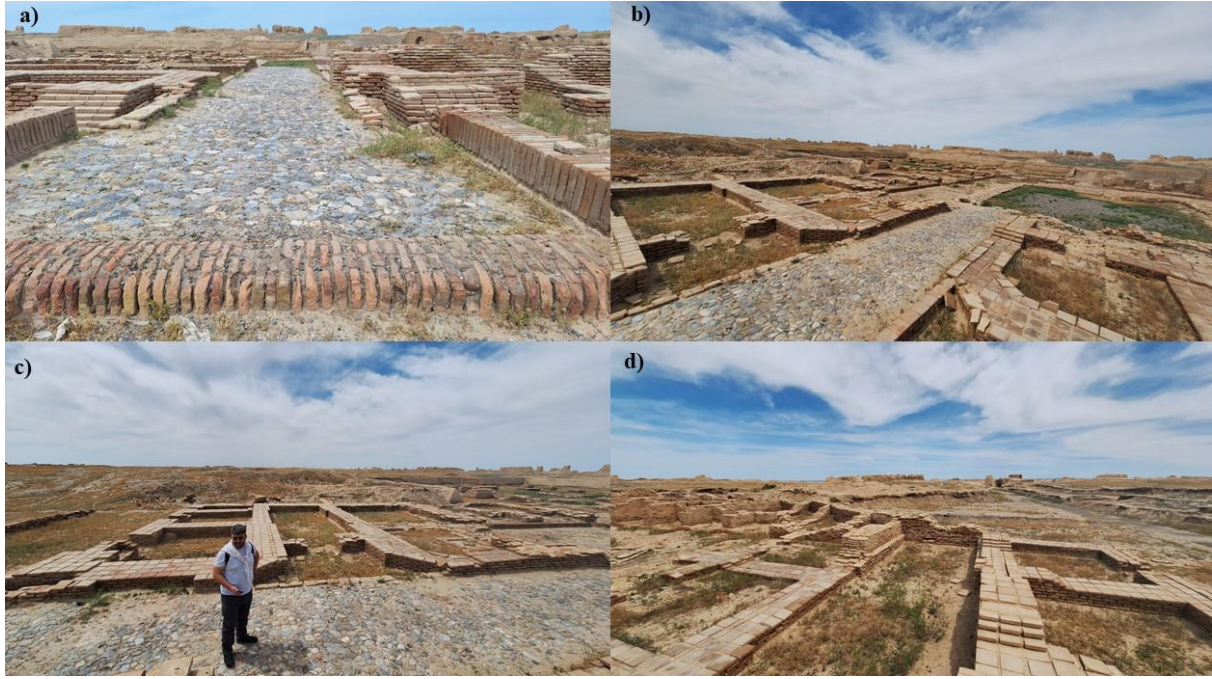

Plân 4) Hânkah'ın yeniden canlandırılmış plânı (Smagulov 2014).

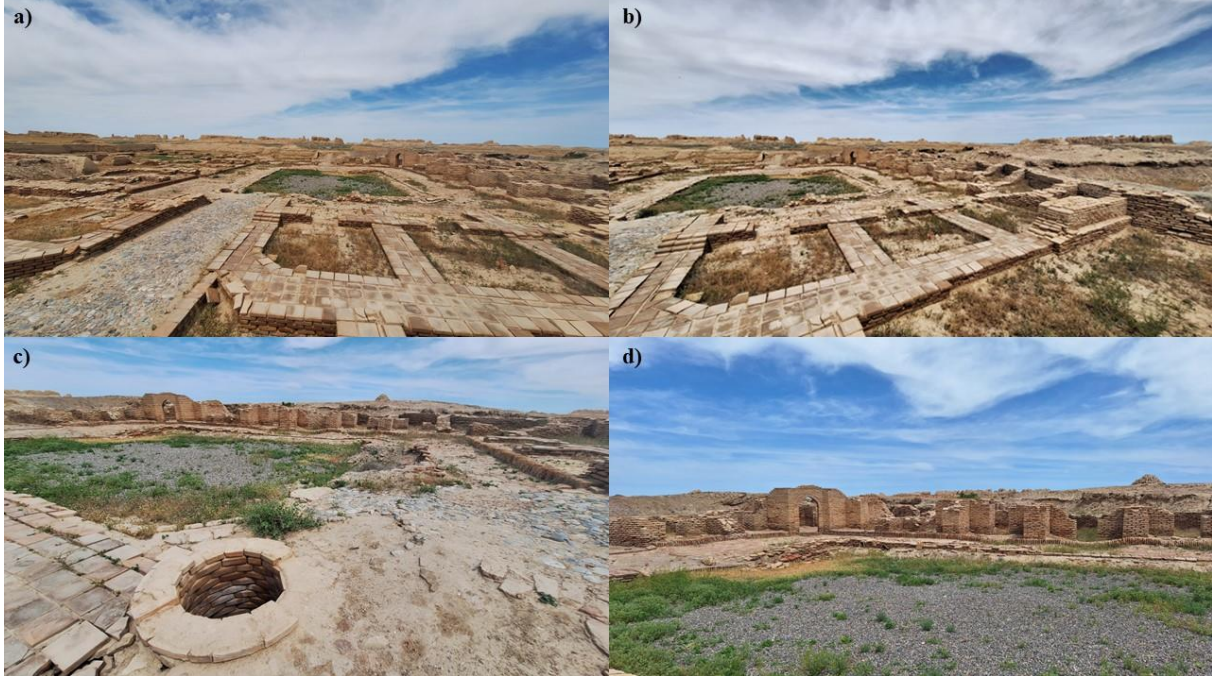
Taçkapının yüksek kemerli bir eyvana sahip olduğu kalıntılardan da anlaşılmaktadır. Camide olduğu gibi kapının eşik kısmı dikine yerleştirilerek sıralanmış tuğlalardan oluşturulmuştur (Fotoğraf 7a). Eşikte karşılaştığımız bu dikine yerleştirilen tuğla düzenlemesi yapının avlu kısmıyla hücreleri birbirinden ayıran bir sınır biçiminde yapının içerisinde de uygulanmıştır (Plân 4). Taçkapının iki yanında yerleştirilmiş hücreler muhtemelen ticaret mekânları olarak düzenlemiştir. Taçkapıdan

⁵ Hankâh kelime anlamı ve mimari gelişimi için bkz. (Tanman, 1997; Abbasova-Yusupova, 2022b, s. 194).

içeriye geçildiğinde, batı yönüne doğru özgün taş döşeli bir yol avluya kadar devam etmektedir (Fotoğraf 7a, 7b).

Fotoğraf 7 a) Hankâh taçkapısı'nın eşik kısmına dik biçimde yerleştirilen tuğlalar. **b)** Taçkapıdan avluya açılan taş döşeli yol. **c)** Taçkapı güneybatı kanadındaki mekân duvar sıraları ve kubbeli bölüm. **d)** Taçkapı kuzeydoğu kanadındaki mekân duvar sıralarının görünümü (07.05.2024).

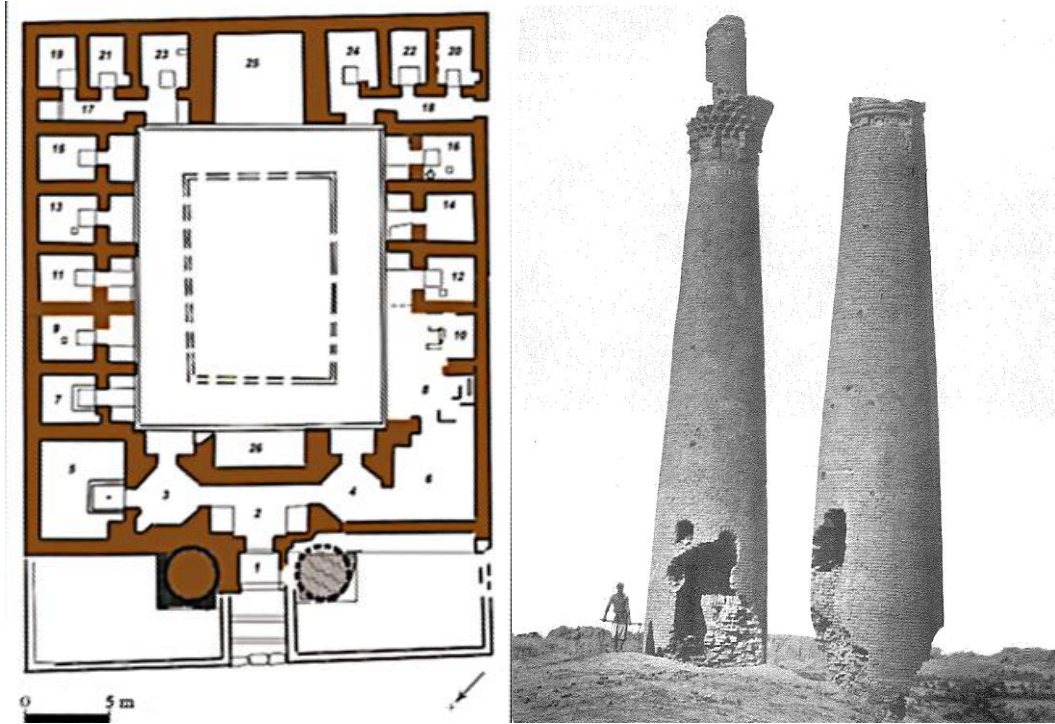
Fotoğraf 8 a) Hankâh'ın güneyinden kuzey kanadı ve avlu görünümü. **b)** Yapının kuzeydoğusunda sıralanan hücreler. **c)** Avlu ve avlu içerisinde bulunan kuyunun görünümü. **d)** Kuzeydoğu kanadındaki hücrelerin güneybatıdan görünümü (07.05.2024).

Yolu, kuzey ve güney yönünde orta noktadan dikine kesen ekseninde iki oda yerleştirilmiştir. Bu odalar uzunlamasına dikdörtgen biçimde karşımıza çıkar. Taş döşeli yolla kesişen bu bölümün örtü sisteminin

kubbeyle sağlandığı düşünülmektedir. Taçkapı kanadında iki sıra halinde görülen hücre plânı, diğer cephelerde tek sıra olarak tasarlanmıştır (Fotoğraf 8a, 8b). Yapıdaki plân şemasına bakıldığında avlu etrafına sıralanan hücre odalar, medreselerde ve kervansaraylarda sıklıkla gördüğümüz bir düzene sahiptir (Plân 4). Geniş avlunun etrafına sıralanan yirmi hücre bulunmaktadır (Fotoğraf 8c, 8d). Hücrelerin her biri avluya eyvanlarla açılırken, hücre birimleri de muhtemelen tonoz örtü sistemiyle şekillendirilmişti denilebilir. Doğu-batı ekseninde, iki eyvanlı uzunlamasına dörtgen bir plân şemasıyla birlikte özellikle kuzey duvarında bir bozulma veya bilinçli bir sapmayla mekanların yerleştirildiği dikkat çeker. Hücrelerin içerisinde tuğladan yapılmış kare veya dikdörtgen plânlı ocaklarla seki biçiminde düzenlemeler de yer alır. Sekilerle birlikte duvarlarda benzer genişliğe sahip yapının özgün duvar sırasında inşa edilen nişler oluşturulmuştur. Yapının 17. yüzyılın sonlarında terkedildiği ve devamında yüksek kaliteli tuğlalarının sökülerek götürüldüğü anlaşılmaktadır. Plân üzerinde gösterilen 24 numaralı hücre içerisinde tespit edilen bakır işliğiyle birlikte güneybatı eyvanı ve yapının bu kanadı boyunca benzer işlik kalıntıları kazılarda ortaya çıkarılmıştır (E. A. Smagulov & Erjigitova, 2014, s. 592).

Medrese

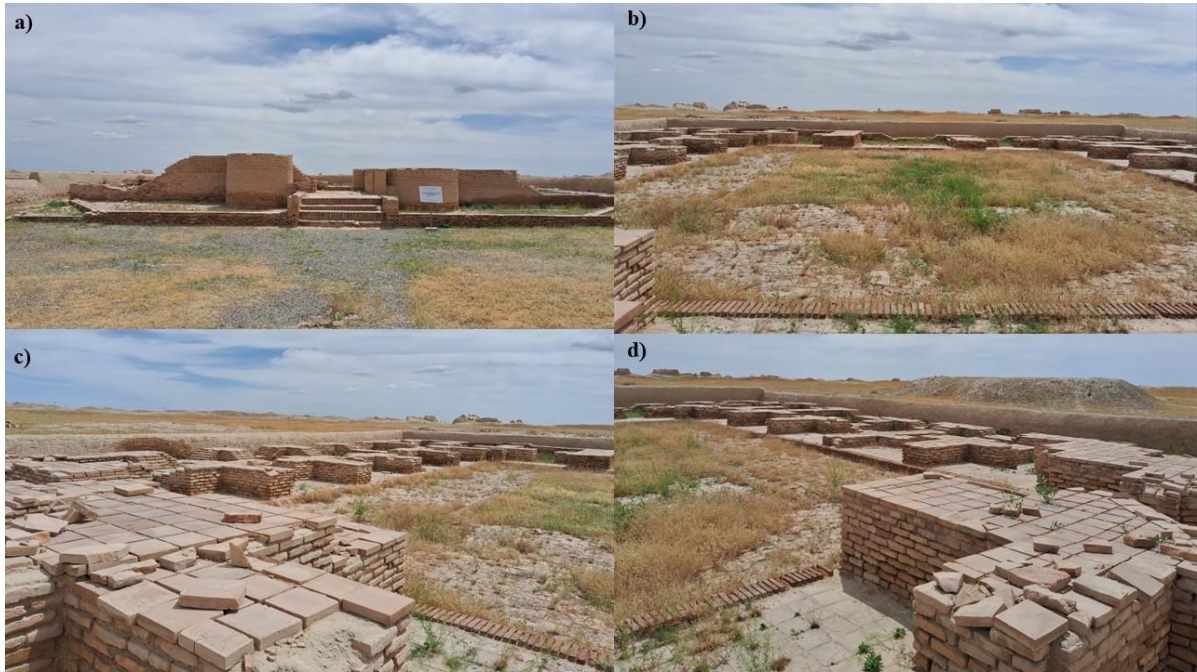
Zeynüddin Mahmûd-i Vâsıfî'nin kaleme aldığı *Bedâiyü'l-Vekâyi'* isimli eserinde adı geçen medresenin, Şeybânî hükümdarı Ubeydullah Han tarafından 1515 yılında tamamlattırıldığı bilgisi verilmektedir (E. Smagulov, 2016, s. 110). Medrese, hankâh olduğu düşünülen yapıyla aynı eksen üzerinde yer almakta ve cepheleri birbirine karşı konumlanmaktadır.

Plân 5) Medrese plânı (Smagulov 2016'dan düzenlenerek aktarılmıştır). **Fotoğraf 9)** Medresenin günümüze ulaşamayan minareleri (Baitanayev 2013).

Kaliteli tuğlalardan inşa edilen yapı kuzeybatı-güneydoğu ekseninde konumlanmaktadır. Dikdörtgen plân tipinde eyvanlı ve açık avlulu bir düzene sahiptir (Plân 5). Avlu etrafına sıralanan hücre biçimindeki odalar yapının iki kanadında simetrik sayılabilecek bir düzende konumlanmaktadır. Taçkapı eyvanıyla aynı eksende kuzey güneydoğu kanadında ana eyvan bulunmaktadır. Taçkapının iki yanında günümüze sadece temel kısımları ulaşabilen minareler görülebilmektedir (Fotoğraf 10a) (Baitanayev & Yolgin, 2013, s. 42). Minareler 1866'ya ait fotoğraflarda kayda geçse de verilen bilgilere

göre minarelerden birinin 1867 diğerinin de 1878 yılında tamamen yıkıldığı kaynaklarda belirtilmektedir (Fotoğraf 9). Fotoğraflarda verilen minareler tuğla örgülüdür. Ayrıca minarelerin taçkapiya göre yönlerini belirlemek bu açıdan oldukça zor görünmektedir. Plân üzerinde taçkapiya göre sağa konumlanan ve medrese beden duvarlarıyla bitişik olan minarenin gövdesi diğerine göre daha geniştir. Fotoğrafta sağdaki minarenin gövdesinin daha geniş olduğu da görünmektedir. Kanaatimizce fotoğraf yapının doğu/güneydoğusundan çekilmiş olmalıdır. Bununla birlikte sahada yaptığımız incelemelerde fotoğrafta minarelerin arkasında beliren surlar günümüzde görülen surlarla örtüşmektedir. Fotoğrafta minarelerden sağdakinin hemen bitiminde bir çukurluk dikkat çeker. Sol kısımda ise toprak tabakası kabarık bir görüntü verir. Fotoğraftaki bu çukur kısım cami, hankâh ve medresenin açıldığı meydan olmalıdır. Sol kısımdaki kabarık toprak tabakası da medresenin kalıntılarıdır denilebilir. Ancak minarelerin bu tarihe kadar ayakta kalmış olmasıyla birlikte medresenin de en azından duvar sıralarının belirli bir yükseklikte olması beklenirdi. Bu sebeple yapılarda görülen bu yıkım oldukça düşündürücüdür. Fotoğrafta sola konumlanan minarenin külah bölümü hariç diğer bölümleri kısmen korunmuş, ancak sağdaki minarenin şerefe, petek ve külah bölümleri yıkılmıştır. Soldaki minarenin şerefe altında tuğlaların farklı şekillerde konumlandırılmasıyla oluşturulan testere dişi biçimindeki bezemeleri bulunmaktadır.

Fotoğraf 10 a) Medrese Taçkapi cephesi ve minare gövde kalıntıları. **b)** Medrese avlu genel durumu. **c)** Medrese kuzeydoğu kanadı hücreler genel görünümü. **d)** Medrese güneydoğu kanadı hücreler genel görünümü (07.05.2024).

Minarelerin ardından yapıya ilerlediğinizde, cami ve hankâh olduğu düşünülen yapılarda olduğu gibi burada da tuğlaların dikey biçimde yerleştirilmesiyle meydana getirilmiş kapı eşikleri ve avluyu hücrelerden ayıran sınır hatlarının varlığı görülmektedir (Fotoğraf 10b). Taçkapıdan avluya geçiş bölümü oldukça ilginç bir düzene sahiptir. Eyvan koridorundan avluya geçiş iki yönde konumlanan sekizgen plânlı mekânlardan sağlanmaktadır. Sekizgen plânlı mekânlardan soldaki, dershane olduğu düşünülen odalardan birine açılmaktadır. Muhtemelen diğer kanatta da benzer bir mekân bulunmaktaydı, ancak yapının bu kısmı günümüzde tamamen tahrip olmuştur. Sekizgen plânlı bu mekânlar hem avluya hem de dershane mekânlarına geçişi sağlar. Avlu etrafına sıralanan hücre tipli odaların örtü sisteminin tonoz olduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 10c, 10d). Hücre biçimindeki odalarda

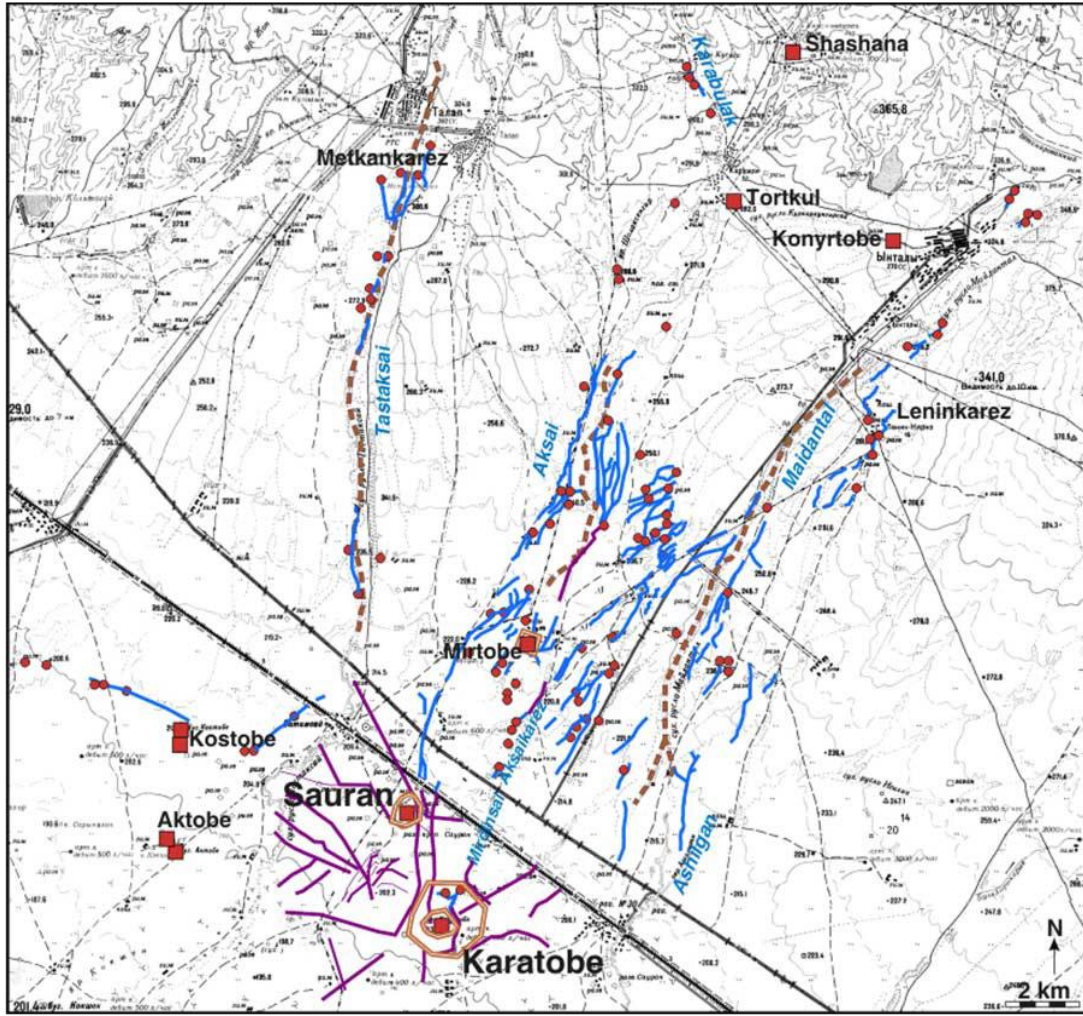
zemine yerleştirilmiş ocaklar bulunmaktadır. Bununla birlikte duvarlarda değişik boyutlarda nişler tespit edilmiştir.

Karızlar

Su kaynaklarının kanal, tünel ve kuyularla birlikte kaynağından çok uzaklara taşınmasını sağlayan ağ şeklinde meydana getirilebilen düzeneğin Orta Asya, İran, Afganistan, Pakistan gibi coğrafyalardaki terminolojik olarak karşılığı karız olarak tanımlanabilir (Rahman, 1981; Hosseini & Shabanifard, 2010; Alehashemi, 2020; Azami vd., 2020). Karız sistemleri özellikle sıcak iklimlerde suyun buharlaşmasının önüne geçmek amacıyla yer altından tüneller sistemiyle suyun aktarılmasıdır. Ancak Savran etrafında yapılan çalışmalarda herhangi bir tünel sistemine rastlanmadığı belirtilmektedir (Sala vd., 2010, s. 658). Savran kentinin etrafındaki yer altı kaynaklarından çıkan suyun artezyen şeklinde kuyularla kullanımı söz konusudur. Açılan kuyuların debisi saniyede 50 litre olarak belirtilmiştir (Sala vd., 2010, s. 659). Savran şehrinin kuzeyinde konumlanan Karatau (Karadağ) dağlarından ilerleyen suların (Fotoğraf 11), belirli aralıklarla meydana getirilmiş kuyularla birlikte Mirtöbe, Karatöbe ve Savran kentlerine kadar getirildiği hatta çevresinde tarımsal sulama alanları oluşturularak bu bölgenin ihya edildiği söylenebilir.

Bu kuyuların eski dönemlerden bu yana kullanıldığı bilinse de tarihi kaynaklarda ilk kez Vâsîfî tarafından varlığı kaleme alınmıştır. Vâsîfî eserinde, Mir-Arab tarafından -ki kendisi aynı zamanda Şeybani yönetimi altındaki Buhara hükümdarı ve Müslüman şeyhidir- kente iki karız ve *charbag/Chahār-Bāgh* yaptırılmasını emrettiğini anlatmaktadır (Sala vd., 2010, s. 657). Ayrıca Vâsîfî, bu karızların yapımında 200 Hint kölenin çalıştığını anlatır (Baipakov & Smagulov, 2005, s. 116). Burada bahsi geçen *Chahār-Bāgh*, kökeni Akhemenid dönemine kadar götürülse de İslami dönemde tercih edilen dikdörtgen plânlı, içerisinde su ve yeşil alanlara yer verilen bahçeler şeklinde tanımlanmaktadır (Latiff vd., 2017). Bu alanların varlığını kanıtlayabilecek bir bilgi de Şeybani Han'ın Yesevi ziyaretinden sonra şehrin dışında dinlenmek için durduğu bir mevki isminde karşımıza çıkmaktadır (Alışık, 2006, s. 125). Çehâr-bağ olarak adlandırılan bu yer Savran'ın kuzeyinde inşa edilmiş bahçeler olabilir.

Karatau dağlarından çıkan Tastaksay, Aksay ve Maidantal nehir yataklarında hala karız sistemleri gözle görülecek biçimde konumlanmaktadır. Yapılan yüzey araştırmalarında 261 karız yolu, 10 binden fazla kuyu şu an için tespit edilmiştir. İlerleyen yıllarda yapılacak yeni saha araştırmaları neticesinde sayının artacağı ve tünel/kanalların da bulunabileceği öngörülmektedir.

Plân 6 Savran bölgesinde bulunan karızlar ve su akım güzergâhları (Sala 2010).

Fotoğraf 11 Savran kentine uzanan karız kuyularının oluşturduğu sıralardan biri (Sala 2010).

Karşılaştırma ve Değerlendirme

Savran kentindeki saha araştırmasında gördüğümüz mimari eserlerin bölgedeki kentlerde benzer özelliğe sahip örneklerine rastlanmaktadır. Şehri kuşatan hendek ve sur uygulamaları eski çağlardan bu yana kentlerin savunma ihtiyaçlarına yönelik değişik biçimlerde kullanılmıştır. Savran şehrindeki hendek ve sur yapı şekli, yakın bölgelerdeki tarihi kentlerde de görülmektedir. Türkistan (Yesi), Otrar, Çimkent, Hive, Buhara, Harezm bölgesinde ve büyük kentlerde günümüzde hala korunagelmüş biçimde karşımıza çıkmaktadır (Tablo 1) (Tolstov, 1962; Cezar, 1977, s. 61; Herrmann vd., 2001; Baytanayev, 2002; Williams & Kurbansakhatov, 2003; Durand-Guédy, 2013; Baipakov vd., 2011).

Tablo 1 Benzer sur ve hendek örnekleri.

Otrar Kenti, Kazakistan, Sur ve Hendek Görünümü
(31.07.2024-Yazar Arşivinden)

Sığanak Kenti, Kazakistan, Sur ve Hendek Görünümü
(28.08.2024-Yazar Arşivinden)

Abdullah Han Kala'sı, Merv, Türkmenistan (Williams 2003).

Sultan Kala, Merv, Türkmenistan (Herrmann 2001).

Toprak Kala, Harezm, Özbekistan (Tolstov 1962).

Kanga Kala, Harezm, Özbekistan (Tolstov 1962).

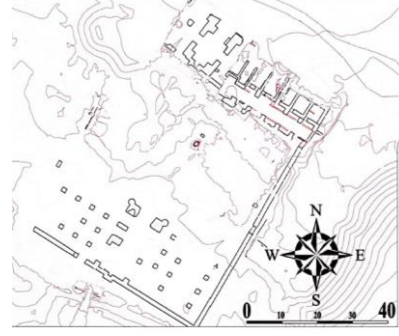
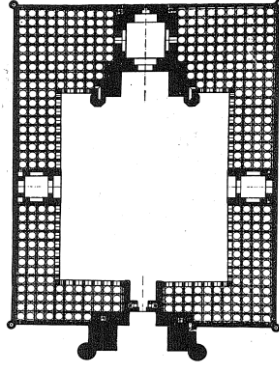
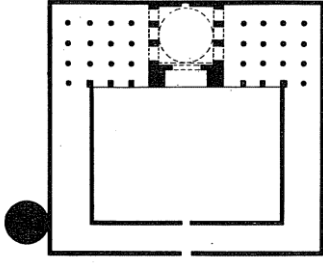

Semerkant Şehir Surları (Eski Afrasyab), Semerkant Özbekistan (Durand-Guédy 2013). Kostöbe Surları, Kazakistan (Baipakov 2011).

Buhara kent surları ve kapı düzenlemesi, Özbekistan (Abbasov 2022b).

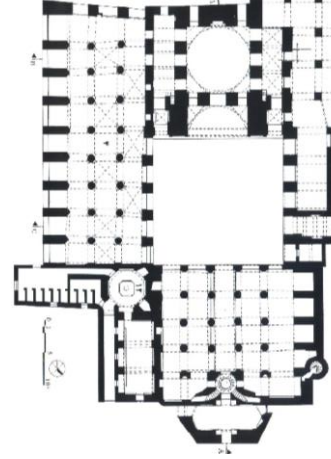
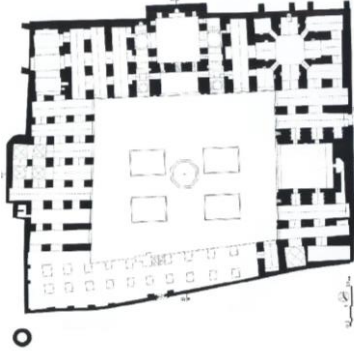
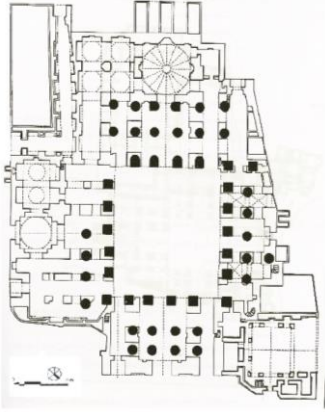
Ulu camiye baktığımızda, plân olarak dört eyvanlı, açık avlulu ve maksure kubbeli elemanlara sahipmiş gibi görünmektedir. Günümüze sadece temel seviyesinde duvar kalıntıları gelebilen caminin maksure kubbeli daha erken devirde inşa edilmiş Otrar Cuma Mescidi (14. yüzyıl)(E. Smagulov, 2013, s. 111), Dehistan Cuma (11-12. yüzyıl) (Cezar, 1977, s. 145), Semerkand Bibi Hanım (1399-1404) (Beksaç, 1992), Buhara Kalyan/Kalan (12. yüzyıl/1514-1515 tamir kitabesi) (Ramazanoğlu, 2001), Ardistan, Sava, Simnan (Anısı, 2007) gibi İran'da bulunan camilerle eyvanlı ve avlulu plân tipinde olmaları bakımından benzer özellikler gösterir (Tablo 2). Son dönemde yapılan çalışmalarda Sığanak'taki kazılarda da benzer plân tipli bir caminin varlığına yönelik kanıtlar elde edilmiştir (Joldasbayev vd., 2010). Kentin inşa evresi en erken buluntulara göre 13. yüzyıla götürülmektedir. Benzer maksure kubbeli ve açık avlulu cami örnekleri 12. yüzyıldan itibaren yakın bölgelerde tespit edilmektedir. Otrar ve Sığanaktaki cami plân tipleriyle olan benzerlikleri sebebiyle caminin en erken 13.-14. yüzyıllarda inşa edildiği söylenebilir.

Tablo 2 Benzer plân tipine sahip cami örnekleri.

Dehistan Cuma Cami Plânı (Cezar 1977).

Bibi Hanım Cami plânı (Cezar 1977).

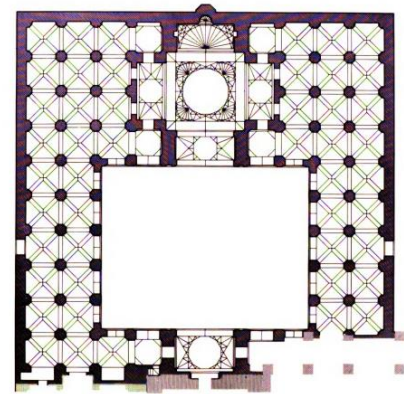
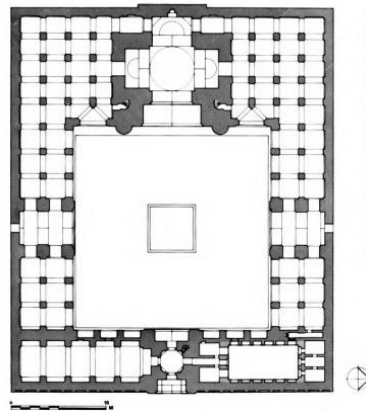
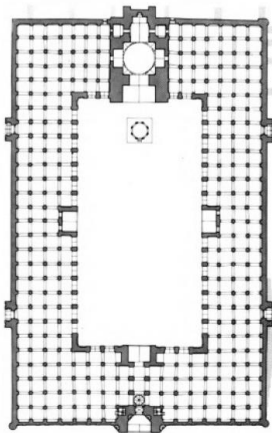
Otrar Cuma Mescidi (Smagulov 2013).

Ardistan Ulu Cami Plânı (Anısı 2007).

Sava Ulu Cami Plânı (Anısı 2007).

Simnan Ulu Cami Plânı (Anısı 2007).

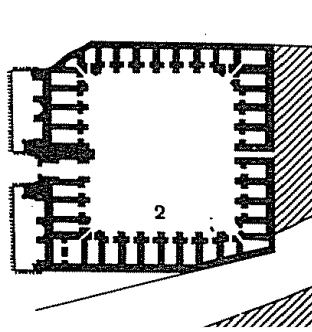
Kalyan Cuma Mescidi Plânı, Buhara, Özbekistan (Golombek 1988).

Cuma Mescidi Plânı, Ziyaretgâh, Afganistan (Golombek 1988).

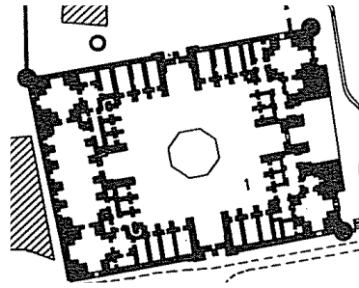
Turbat-i Şeyh Yeni Cami Plânı, Horasan, İran (Golombek 1988).

Gerçekleştirilen kazılar sonucunda Hankâh(?) olduğu düşünülen yapının tam olarak hangi amaçla inşa edildiği tartışması belirsizliğini korumaktadır. Abbasova'nın yaptığı tipolojide köşe mekânlı tipe benzeyen Hankâh ilk grup içerisinde değerlendirilebilir (Abbasova-Yusupova, 2022b, s. 200). Buna rağmen belirsizliğin en büyük nedenlerinden biri yapı içerisinde tıpkı camide olduğu gibi iki farklı yaşam alanını içeren katmanlaşmanın bulunmasıdır. Bu nedenle yapının esas hüviyeti tartışma konusu olmuştur. İkinci katman olarak nitelendirilen ve yapının terk edilmesinden önceki son katmanda bakır eritme potalarıyla birlikte cüruflarla da karşılaşmış, bunun yanında ocak ve tandırlar da tespit edilmiştir. Yine İslami döneme ait sikke örnekleri kazılarda ortaya konmuş, camide olduğu gibi kazılarda herhangi bir kitabe bulunamamıştır. Yapının plânı simetrik gibi görünmesine rağmen kuzeydoğu köşede yer alması beklenen köşe mekânının bulunmaması kuzey duvarındaki bozulmadan kaynaklı ya da var olan sokak düzenine yapının uydurulduğunu göstermektedir. Bu da bize yapının şehir plânlamasına sonradan dahil olduğunu düşündürür. Benzer örnek olarak Buhara'da Nadira Divan Birgi Medresesi'nde (16-17. yüzyıl) plânın yola göre düzenlendiği durumda karşılaşılmaktadır (Cezar, 1977, s. 372). Plâna göre diğer köşelerde bahsi geçen kubbeli mekânlar bulunmaktadır (Tablo 3). Köşe odalı plân örneği Semerkand Uluğ Bey ve Şir-dar medreselerinde de görülmektedir (Cezar, 1977, ss. 375, 451; Çoruhlu, 2010; Abbasova-Yusupova, 2022a). Hankâh'ın ikinci evresinden önce, cami, medrese ve hankâhın şehir meydanına açılan bu noktada ticaretin ve gündelik hayatın sürdürüldüğü merkez olduğu tasavvur edilebilir. Ayrıca, taçkapı etrafındaki kazılarda birçok çiniyle de karşılaşmıştır. Bu çiniler, döneminde yapının görkemli bir taçkapısının bulunduğunu düşündürmektedir. Ele geçen çiniler 15. yüzyılın başlarından 16. yüzyılın ortalarına kadar kullanımda olan ürünler olarak nitelendirilmektedir. Aynı kazılarla yapının camiden daha sonraki bir dönemde inşa edildiği belirlenmiştir.

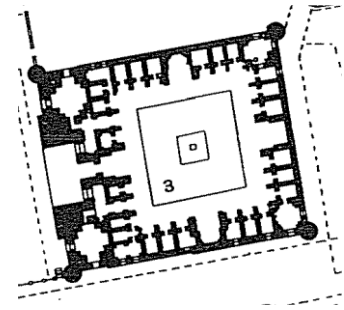
Tablo 3 Köşe kısmı caddeye uydurulan medrese plân örnekleri ve hankâhla karşılaştırmalı medrese-hankâh plânları ve görünüşleri.

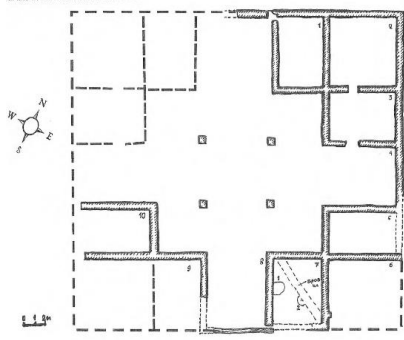
Buhara'da Nadira Divan Birgi Medresesi Plânı (Cezar 1977).

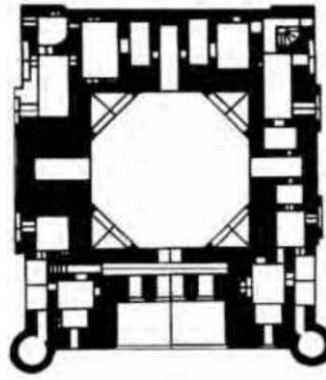
Uluğ Bey Medresesi Plânı (Cezar 1977).

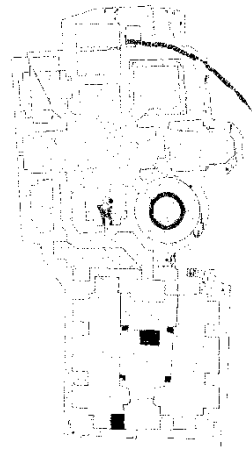
Şir-Dar Medresesi Plânı (Cezar 1977).

Kayalyk Hankah plâni, Jetisu, Kazakistan
(Baipakov 2007).

Nadir Divan-Begi Hankâhi, Buhara,
Özbekistan (Abbasova 2022).

Erzen Han Hankâhi, Otrar, Kazakistan
[Yazar Arşivinden 30.07.2024].

Uluğ Bey Medresesi, Taçkapı Cephesi, Buhara,
Özbekistan (Abbasova 2022).

Şir-Dar Medresesi, Taçkapı Cephesi (Çoruhlu)
Özbekistan (Abbasova 2022).

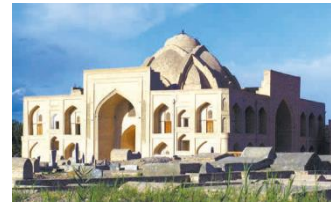
Nadira Divan Birgi Medresesi Buhara,
Özbekistan (Abbasova 2022a).

Çar Bakr Hankâhi, Buhara, Özbekistan
(Abbasova 2022).

Şeyh Kasım Hankâhi, Özbekistan (Abbasova
2022b).

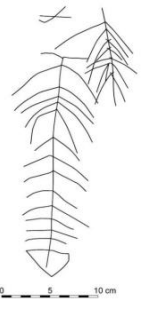
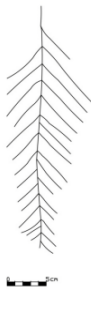
Baha al-Din Naqshband Hankâhi,
Peshku, Özbekistan (Abbasova
2022b).

Yapıda keşfedilen tek yazıt, plânda 30 numara olarak gösterilen hücrenin duvar sıva yüzeylerindeki grafitilerle birlikte bulunan metinlerdir (E. A. Smagulov & Erjigitova, 2014, ss. 604-606). Yazıt sekiz satır halinde kazınmıştır. "810'da" ifadesi eğer yazıldığı tarih doğruysa yapıya MS. 1407-1408 tarihlerinde kazındığı söylenebilir. Bu da bize yapının 15. yüzyılın başında sağlam ve ayakta olduğunu düşündürmektedir. Grafiti şeklinde, yazıtla birlikte değişik şekiller ve tasvirler de sıva yüzeyine kazıma tekniği kullanılarak işlenmiştir. Minare/cami, geyik gibi tasvirlerin varlığı dikkat çekicidir. Kaya

resimlerinin devamı olarak Türklerin göçlerle yayıldığı sahalarda sıklıkla gördüğümüz bu grafitilerin benzerleri hem Kazakistan'daki türbe ve camilerde (Samaşev & Jetibaev, 2005) hem de Anadolu içerisindeki birçok Türk-İslam dönemine ait yapıda karşımıza çıkmaktadır. Bunlar Denizli Buldan Yenicekent Büyük Tekke (Emir Sultan Dede) Türbesi(14-16.yy.) (Beyazıt & Duman, 2024), Eskişehir Sivrihisar Doğan Arslan Mescidi (1247) (Baştürk, 2021), Kütahya Altıntaş Yapılcan Köyü Hıdırlık Türbesi (13.yy.) (Gital, 2015) olarak sıralanabilir (Tablo 4). Kroniklerde ismi geçen yapının inşa tarihi hakkında kesin bir bilgi verilememektedir. Ancak katman olarak camiden 25-30 cm daha bulunması camiden sonra inşa edildiğine yorumlanabilir. Ayrıca yapıdaki bu ifadeyle birlikte hankâhın 15. yüzyılın başında sağlam olduğunu ve bu tarihten önce inşa edilmiş olması gerektiği düşünülebilir.

İki farklı kullanım katı/dönemi olan yapı ilk inşa evresinden itibaren kanaatimizce hankâh olarak tasarlanmış olmalıdır. Bilindiği üzere hankâhlar mimari olarak Müslüman dervişlerin konaklama, iâşe ve ibadet ihtiyaçlarını karşılamak için inşa edilen tarikat yapılarıdır (Tanman, 1997). Hatta Horasan bölgesindeki bu yapılarda cemâathâne/semâathâne adıyla toplantı ve ayin mekânlarıyla namazların kılındığı musallâ isimli değişik birimlerin olduğu aktarılmaktadır. Bu yapıların aynı zamanda geniş vakıfları olduğu da belirtilmiştir (Tanman, 1997). Bununla birlikte Türkistan, Horasan, İran ve Hindistan'daki hankâhların çoğunluğunun belirli bir tarikata bağlı olan tesisler olduğu da aktarılmaktadır (Tanman, 1997). Bu nedenlerden hareketle yapının plân karşılığı olarak medreselerle benzerliği olsa da kente 1515 tarihinde inşa edilen medrese, bu yöndeki ihtiyacın tam olarak karşılanamadığını düşündürür. Ayrıca hankâh taçkapısının meydana açılan cephesinde sıralanan mekân düzenlemesinin han, arasta ve bedestenlerde sıklıkla gördüğümüz dışa açılan mekân düzenlemesiyle olan benzerliği, yapının medreseden çok hankâh işlevini ortaya çıkarır. Taçkapı gerisindeki kubbe ve dört yönde konumlanan koridorlar yapıda bir dua kubbesi uygulamasını da düşündürür (Çobanoğlu, 1994). Bu nedenle yapının hankâh işlevi dışında han, kervansaray, bedesten ve medrese gibi farklı hizmetleri bünyesinde barındıran çok işlevli bir amaca hizmet ettiği de akla gelmektedir.

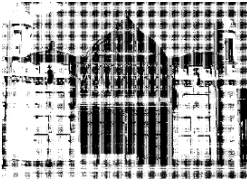
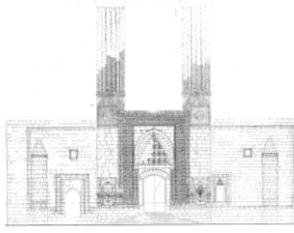
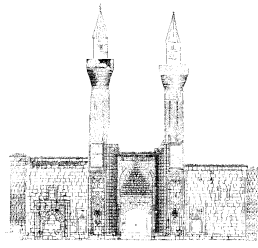
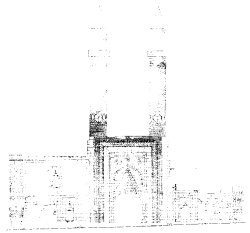
Tablo 4 Hankâh duvarlarında karşılaşılan grafitilerin farklı yapılardan örnekleri.

				
Buldan Yenicekent (Beyazıt 2024).	Eskişehir Sivrihisar Doğan Arslan Mescidi (Baştürk 2021).	Kütahya Altıntaş Yapılcan (Gital 2015).	Kazakistan Mangıstau (Samaşev 2005).	Kazakistan Mangıstau (Samaşev 2005).

Hankâh ile aynı eksende bulunan medresede gördüğümüz taçkapı düzenlemesi genel olarak tercih edilen bir uygulamadır. Taçkapının iki yanında minare bulunan medrese örnekleri özellikle Anadolu'da Erzurum Çifte Minareli (1291), Sivas Gök Medrese (1271), Sivas Çifte Minareli (Cuveynî Darûlhadişi) Medrese (1271) (Tuncer, 1986) gibi merkezlerde görülürken, Savran'a yakın sayılabilecek noktada Semerkand Uluğ Bey Medresesi (1417-20) (Golombek & Wilber, 1988, Tables 28-30), Türkistan Ahmet Yesevi Külliyesi (1396) (Aslanapa, 1995, s. 979; Esin, 1989, s. 162), Meşhed İmam Rıza Türbesi (1416-18) (Golombek & Wilber, 1988, Tables 243-244) Ziyaretgah Cami (1482-85)

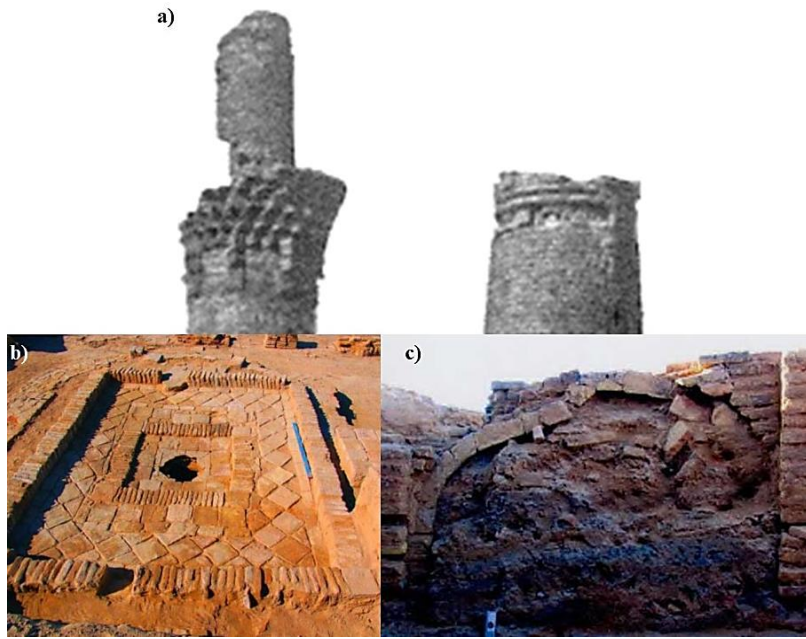
(Golombek & Wilber, 1988, ss. 309-311) ve benzeri yapılar bu cephe düzenlemesine örnek olarak gösterilebilir (Tablo 5). En geç tarihli örnekle arasında hemen hemen yüz yıllık bir inşaa tarihi farklılığı olmasına rağmen, taçkapının iki yanına inşa edilen minareli bu cephe düzenlemesinin bölgede bir prestij sembolü olarak görüldüğünü akla getirmektedir. Aynı şekilde minare tiplerinin de birbirleriyle benzerlik göstermesi, bölgedeki ustaların çok fazla değişikliğe gitmeyerek malzemeye uygun bir plân şemasına bağlı olduklarını düşündürür.

Tablo 5 Benzer çifte minare uygulamasına sahip yapı örnekleri.

			
Uluğ Bey medresesi çift minareli cephe düzenlemesi (Beksaç 2012).	Ahmet Yesevi Külliyesi, Türkistan, Kazakistan (Yazar Arşivinden 11.04.2024).	Meşhed İmam Rıza Türbesi (Golombek 1988).	Ziyaretgah Cami (Golombek 1988).
			
Sayf Al-Din Al-Bakharzi Hankâh-Türbe Kompleksi, Buhara, Özbekistan (Abbasova 2022b).	Şir-Dar Medresesi, Semerkant, Özbekistan (Abbasova 2022b).	Nogay İshan Cami, Suzak, Kazakistan (Baytanayev 2013).	Muhammed Abu'l Velid Bin Ahmed Türbesi, Herat, Afganistan (Golombek 1988).
			
Mescid-i Şah, Meşhed, İran (Golombek 1988).	Çifte Minareli (Hatuniye) Medrese, Erzurum, Türkiye (Tuncer 1986).	Gök Medrese (Sahip Ata) Medresesi, Sivas, Türkiye (Tuncer 1986).	Sivas Çifte Minareli (Cuveynî Darülhadi) Medrese (Tuncer 1986).

Kentte ayakta kalan mimari eserlerin sadece surlar ve kulelerden ibaret olduğunu belirtmiştik. Kazı faaliyetleri sonrasında ortaya çıkartılan cami, hankâh ve medrese yapılarının da örtü sistemlerinin yıkıldığını ve sadece duvar sıralarının günümüze ulaştığı anlaşılmaktadır. Ancak binaların inşasında

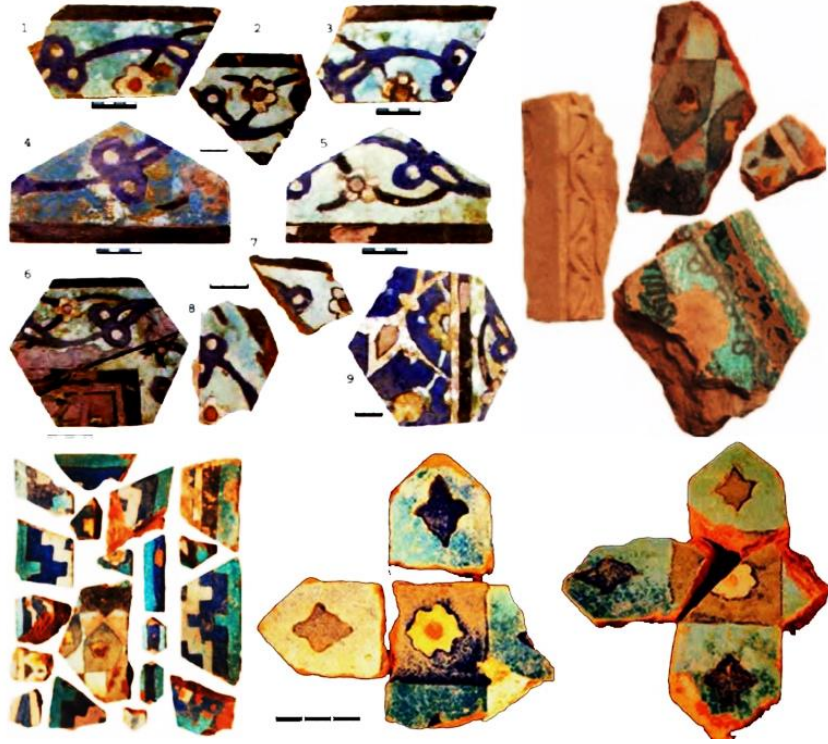
kullanılan kaliteli tuğlalarla meydana getirilen birkaç bezeme unsuru bulunmaktadır. Bunlardan ilki caminin ikinci evresine ait olduğu düşünülen abdesthane mekânının zeminidir. Kare şeklindeki tuğlaların baklava dilimi görünümü vererek dikdörtgen bir alan içerisine yerleştirilmesiyle mekân zemininde hareketlilik sağlanmıştır (E. Smagulov, 2013, s. 124) (Fotoğraf 12b). Bir diğer tuğla bezeme örneği hankâh olduğu düşünülen yapının hücrelerindeki kemer biçimlerinde görülür. Burada tuğlaların farklı şekillerde konumlandırılmasıyla kaş kemer oluşturulmuştur (E. A. Smagulov & Erjigitova, 2014, s. 590) (Fotoğraf 12c). Son olarak günümüze ulaşamayan medrese minarelerindeki testere dişi veya kirpi saçağını andıran düzenlemeyle birlikte fotoğrafa göre sağdaki minarede görülen iki sıra halindeki silme şeridi tuğla bezeme örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Fotoğraf 12a). Aynı biçime sahip, tuğlalarla gerçekleştirilen bezemeler Akkoğlu İshan Pazar Cami kubbe geçişleri (19. yy.), İsmail Ata Türbesi kubbe saçağı (15-19. yy.), Tasty Türbesi kalıntıları (19. yy.), Şayan Appak İshan Cami-Medresesi (19. yy.) gibi yakın noktadaki yapılarda bulunur (Baitanayev & Yolgin, 2013, ss. 233, 239, 245).

Fotoğraf 12 a) Minarelerdeki tuğla işçiliği. **b)** Cami abdesthane zemin düzenlemesi. **c)** Hankâh kaş kemer düzenlemesi.

Karşılaşılan diğer süsleme unsuru çinilerdir. Çinilerin büyük bir kısmı hânkahta yapılan kazılarda ortaya çıkarılmıştır. Bunlar altıgen levhalar halinde olabildiği gibi, daha küçük geometrik parçalar olarak çini mozaik tekniğinde de kullanılmıştır (E. A. Smagulov & Erjigitova, 2015, s. 111). Çinilerde görülen mavi, turkuaz, sarı, siyah renkler dikkat çeker. Bunlar kaynaklarda çok renkli sırlı çiniler olarak adlandırılmıştır (E. Smagulov, 2016, s. 117). Bezemeler bahar dalları biçiminde kıvrım dallar içerisinde açan genellikle beş yapraklı beyaz ve tomurcuk şeklinde sonlanacak düzenlemeler oluşturmaktadır (Fotoğraf 13). Ele geçen parçalardan anladığımız kadarıyla bazı kısımlar bordür süslemesi olarak tasarlanmıştır. Bunun dışında hankâh olduğu düşünülen yapının plânında 29 numarayla gösterilen odada çiniler tespit edilmiştir. Uçları ters “V” şeklinde pahlanmış haç görünümü oluşturan iki çini levhanın yüzeyinde, merkezde kare biçimli mavi arka plân içerisinde yaprakları beyaz göbek kısmı ise sarı renkte tekli çiçek motifi görülür. Kolların yüzeyinde ise turkuaz arka plânın ortasında palmeti andıran mavi renkli tekli bezeme görülür (E. A. Smagulov & Erjigitova, 2014, s. 597). Mozaik tekniğinde kullanılan ve bordür biçiminde tasarlandığı düşünülen parçalar genellikle geometrik şekilleri yüzeyinde barındıran örneklerdir. Bunların içerisinde beyaz, turkuaz, mavi, sarı, kahverengi gibi renklerin tercih edildiği görülmektedir. Geometrik şekiller yıldız kompozisyonlarına benzer

hatlara sahiptir. Bunun yanında zikzak biçiminde mavi, beyaz, turkuaz şeritler de çini mozaiklerde tespit edilmiştir.

Fotoğraf 13 Hankâh'tan çıkan çini örnekleri (Smagulov 2014).

Çini-mozaiklerdeki baharda açan çiçek dalları (Çerezci Oktay, 2020, s. 707), geometrik şekiller, palmet tipli bezemeler Ahmet Yesevi Külliyesi (1396), Meşhed Şah Mescidi (1451) (Golombek & Wilber, 1988, Tables 264-266), Herat Abdullah bin Muaviye (1460-1488) ve Valid bin Ahmed Türbeleri (1497-98) (Golombek & Wilber, 1988, Tables 196-197, 209-210), Meşhed Bâlâ Sar Medresesi, Semerkand Şah-ı Zinde Türbesi (1386-1404) (Golombek & Wilber, 1988, Tables 20-21A), Bondarabad (Yezd) Şehri Taqi al-Din Dada Mescidi (1473-74) (Golombek & Wilber, 1988, Tables 355-356), Buhara Hoca Zainüddin Cami (16.yy. ikinci yarısı) (Badr & Tupev, 2012, ss. 224-225) ve diğer yapılarda bulunanlarla biçim olarak benzerlik göstermektedir. Ancak Timurlu dönemine ait birçok yapıda Cuerda Seca (O'Kane, 2011) tekniğinde meydana getirilmiş çok renkli sıra sahip çiniler vardır. Savran'da gördüğümüz örneklerde buna benzer teknik kullanımı kaynaklardan hareketle görülmemektedir. Savran'da ele geçen bu çini ve mozaik tekniğindeki eserler Timur dönemindekilere göre kalite olarak oldukça uzaktır. Ancak kullanılan betimlemelerin devamlılığı yapılardaki süslemelerden hareketle söylenebilir.

Sonuç

Yapılan arkeolojik kazılarda herhangi bir kitabe ortaya çıkarılmaması şehirde kurulan yapıların ve surların hangi dönemde inşa edildiğiyle ilgili net bilgiler elde edilememesine sebep olmaktadır. Şehrin günümüzdeki konumuyla ilgili bilgiler 13-14. yüzyıllarda kentin kurulmuş olabileceğine işaret etmektedir. Savran şehri, etrafında yer alan diğer yerleşim kalıntılarıyla birlikte Orta Asya'da karşılaşılan en büyük kent merkezlerinden birini oluşturmaktadır. Surların uzunluğu, şehristan kısmındaki cami, medrese, hankâh gibi yapıların inşa edilmesi bölgenin döneminde önemli bir merkez ve kalabalık bir insan nüfusuna sahip olduğuna işaret etmektedir. Bilhassa su kaynaklarının karızlarla sağlanarak tarım alanlarının (günümüzde hava fotoğraflarında bu tarım alanları hala görülebilmektedir) artırılmasıyla birlikte bölgeye gösterişli bir çevre düzenlemesine sahip bahçelerin yapılması da kent nüfusunun kalabalık olduğu düşüncesini desteklemektedir.

Kentin en merkezi konumuna medrese ve tam karşısına hankâh gibi camiye göre daha görkemli ve büyük biçimde inşa edilmesi, yönetimin eğitimi önemsemesinin mimariye yansması olarak düşünülmelidir. Hatta mimaride gördüğümüz görkemli çifte minareli uygulamanın bu düşünceyi desteklediği de söylenebilir. Aynı zamanda çifte minarenin benzer örneklerden daha geç dönemde kullanımına devam edilerek 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar sağlam bir biçimde getirilmesi de, medresenin yapımında görev alan ustaların mimarideki teknik bilgilerinin yüksek olduğuna işaret eder. Yine kilometrelerce uzunluğa sahip karız su sistemlerini uygulayarak bölgeyi canlandırmaları da teknik becerilerinin ustalığını gözler önüne sermektedir.

Kent bugün kaderine terkedilmiş durumdadır. Kazılar sonrasında şehrin kuzeydoğusundaki kapısı, hendek ve köprüyle birlikte restorasyon geçirmiştir. Ayrıca surların dendan kısımlarının ortaya çıkarılabildiği noktalarda korumaya yönelik sınırlı çalışmalar yapılmış ve bırakılmıştır. Özellikle devletimizin kurumlarıyla birlikte hareket ederek bu yapılarda geniş kapsamlı faaliyetler yürüterek kentlerimizi korumaya ve turizme kazandırmaya yönelik çalışmaların Kazakistan tarafıyla birlikte iş birliğiyle yürütülmesi elzemdir. Aksi halde Savran gibi yüzlerce yıllık kültürümüzü temsil eden bu şehirler zamanla yok olacaktır.

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: [TR] Yazar / yazarlar, kendileri ve / veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.

[EN] The author(s) declare that they do not have a conflict of interest with themselves and/or other third parties and institutions, or if so, how this conflict of interest arose and will be resolved, and author contribution declaration forms are added to the article process files with wet signatures.

Etik Kurul İzni: Bu makalede etik kurul iznine gerek yoktur, buna ilişkin ıslak imzalı etik kurul kararı gerekmediğine ilişkin onam formu sistem üzerindeki makale süreci dosyalarına eklenmiştir.

Teşekkür: Bölgede yürüttüğümüz çalışmalarda yardımlarını gördüğüm Prof. Dr. Nergis BİRAY, Prof. Dr. Bülent BAYRAM ve Doç. Dr. Cemalettin YAVUZ'a teşekkürü borç bilirim. Ayrıca öğrencilerimiz İsmail KAVÇAKAR ve Yusuf URAL'a yardımları için minnettarım. Araştırma süresince yardımları için Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi personellerine ayrıca şükranlarımı sunarım.

KAYNAKÇA

- Abbasova-Yusupova, M. (2022a). *ARCHITECTURAL ENSEMBLES OF BUKHARA OF 15th -17th CENTURIES: FORMATION, TYPOLOGY AND ARTISTIC FEATURES*. 1, 1-20.
- Abbasova-Yusupova, M. (2022b). *The Bukharan School of Architecture in the 15th–17th centuries (Distinctive Features and Paths of Development)*.
- Alehashemi, A. (2020). Water Infrastructures and Urban Structures in Iran: Rethinking Multidimensional Integration. İçinde J.-F. Coulais & G. Hubert (Ed.), *Hydraulic Systems and Urban Structures* (ss. 259-270).
- Alışık, S. G. (2006). *Şeybânîler Dönemi için Kaynak Araştırmaları: Mihmân-Nâme-i Buhara II*. 3(1), 103-131.
- Anısı, A. (2007). *Early Islamic Architecture in Iran* [Doktora Tezi]. The University of Edinburgh.
- Aslanapa, O. (1995). Hazret-i Türkistan Hoca Ahmet Yesevî ve Türbesi. *Erdem*, 7(21), Article 21.

- Azami, A., Sagin, J., Sadat, S. H., & Hejran, H. (2020). Sustainable Irrigation: Karez System in Afghanistan. *Central Asian Journal of Water Research*, 6(2), 1-18.
<https://doi.org/10.29258/CAJWR/2020-R1.v6-2/1-18.eng>
- Badr, J., & Tupev, M. (2012). The Khoja Zainuddin Mosque in Bukhara. *Muqarnas*, 29, 213-243. JSTOR.
- Baipakov, K. M. (1986). *Srednevekovaya gorodskaya kul'tura Yuzhnogo Kazakhstana i Semirech'ya (VI – nachalo XIII vv.)*.
- Baipakov, K. M. (2003). Handicrafts. İçinde *History of Civilizations of Central Asia* (C. 5, ss. 384-397).
- Baipakov, K. M., Kapekova, G. A., Voyakin, D. A., & Mariyaşev, A. N. (2011). *Sokrovişta Drevnego i Srednevekovogo Taraza i Jambılskoy OBLASTI*.
- Baipakov, K. M., & Smagulov, E. A. (2005). *Ortağasırlık Savran Şaharı*. A. H. Margulan Atındağı Arheologiya İnstitutı.
- Baipakov, K. M., & Zheleznyakov, B. (2006). Sauran is the city of true believers (САУРАН – ГОРОД ПРАВОБЕРНЫХ). *Nomad Kazakhstan*, 1(7), 56-64.
- Baitanayev, B. A., & Yolgin, Yu. A. (2013). *Church Arcitecture of South Kazakhstan: Architectural and archeological investigations of monuments of late Islam*.
- Barthold, V. V., & Yıldız, H. D. (1990). *Mongol istilâsına kadar Türkistan*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Baştürk, Y. (2021). *Doğan Arslan Mescidi Duvar Yüzeylerindeki Tasvirler* [Yüksek Lisans Tezi]. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilimdalı.
- Baypakov, K. M., & Akılbek, C. (2012). Vtoroye Sauranskoye Medrese. *Izvestiya NAN RK. Ser. obshchestv*, 3, 84-93.
- Baytanayev, B. A. (2002). *Drevniy İspijab*.
- Beksaç, E. (1992). Bîbî Hanım Camii. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 6, ss. 125-126).
<https://islamansiklopedisi.org.tr/bibi-hanim-camii>
- Beyazıt, M., & Duman, B. (2024). Denizli Buldan /Yenicekent Büyük Tekke (Emir Sultan Dede) Türbesi. İçinde B. Duman (Ed.), *Tripolis Ad Maeandrum-III Türk İslam Dönemi Araştırmaları: C. III* (ss. 1-71).
- Burnaşeva, R. Z., Smagulov, E. A., & Tuyakbaev, M. K. (2006). *Kaldı i Maneti Turkestana*.
- Cezar, M. (1977). *Anadolu öncesi: Türklerde şehir ve mimarlık* (1. baskı). Türkiye İş Bankası.
- Çerezci Oktay, Ö. J. (2020). Timurlu Dönemi Mimarisinde Sembolizm. *History Studies*, 12(2), 703-725.
<https://doi.org/10.9737/hist.2020.850>
- Çobanoğlu, A. V. (1994). Dua Kubbesi. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 9, ss. 539-540). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Çoruhlu, Y. (2010). Şirdâr Medresesi. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 39, ss. 191-192).
<https://islamansiklopedisi.org.tr/sirdar-medresesi>
- Durand-Guédy, D. (with University of Tokyo). (2013). *Turko-Mongol rulers, cities and city life*. Brill.

- Esin, E. (1989). Ahmed Yesevî Külliyesi. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, C. 2, ss. 162-163). <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-yesevi-kulliyesi>
- Fedchina, V. N. (1975). Central Asia On Russian Maps Of The 17th Century. *Cartographica: The International Journal for Geographic Information and Geovisualization*, 12(1), 1-11. <https://doi.org/10.3138/056V-7488-8024-N837>
- Gital, B. D. (2015). *Yapılcan Köyü Hıdırlık Türbesi Tasvirleri* [Yüksek Lisans Tezi]. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilimdalı.
- Golombek, L., & Wilber, D. N. (1988). *The Timurid architecture of Iran and Turan. Vols 1 and 2*. Princeton University Press.
- Herrmann, G., Kurbansakhatov, K., & Simpson, St. J. (2001). The International Merv Project Preliminary Report on the Ninth Year (2000). *Iran*, 39, 9. <https://doi.org/10.2307/4300596>
- Hosseini, A., & Shabanifard, M. (2010). Distribution and Determining of Urban Sprawl in Kerman with Emphasis on Kariz Water System. *Physics International*, 1(1), 9-15. <https://doi.org/10.3844/pisp.2010.9.15>
- Joldasbayev, C., Nurhanov, B., Mugabaev, C., Bakitbaev, M., & Amantunov, M. (2010). Arkheologicheskiye issledovaniya na srednevekovom gorodishche Sygnak v 2009 godu. İçinde *Otchet ob arkheologicheskikh issledovaniyakh po Gosudarstvennoy programme «Kul'turnoye naslediye» v 2009 godu* (ss. 248-249).
- Kâşgarî, M. bin H. bin M. (1985). *Divanü lûgat-it-türk tercümesi* (B. Atalay, Çev.; C. 1). Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Latiff, Z. A., Yunos, M. Y. M., & Yaman, M. M. (2017). A Discourse on the Persian Chahar-Bagh as an Islamic Garden. *Planning Malaysia*, 15. <https://doi.org/10.21837/pm.v15i3.303>
- O'Kane, B. (2011). Tiles of Many Hues: The Development of Iranian Cuerda Seca Tiles and the Transfer of Tilework Technology. İçinde *And Diverse Are Their Hues: Color in Islamic Art and Culture* (ss. 175-203). Yale University Press.
- Pala, A. (2017). Kazakistan'da Türk Tarihi Araştırmaları. *Uluslararası Prof. Dr. Halil İnalcık Tarih ve Tarihçilik Sempozyumu Bildiriler II. Cilt*, 131-156. <https://doi.org/10.37879/9789751749994.2022.9>
- Rahman, M. (1981). Ecology of Karez Irrigation: A Case of Pakistan. *GeoJournal*, 5(1), 7-15.
- Ramazanoğlu, M. G. (2001). Kalan Cami. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 24, ss. 222-223). <https://islamansiklopedisi.org.tr/kalan-camii>
- Sala, R., Deom, J. M., & Clarke, D. (2010). The karez of the Sauran region of Central Asia. *Water Supply*, 10(4), 656-663. <https://doi.org/10.2166/ws.2010.116>
- Samaşev, Z., & Jetibaev, J. (2005). *Kazak Petroglifleri (Köne Tamırı men Sabaktastığı)*.
- Smagulov, E. (2011). *Drevniy Sauran*. ABDİ.
- Smagulov, E. (2013). *Zhuma Mecheti Otrara i Saurana: Obshcheye i Osobennoye (Juma Mosque and Otrar Sauran: General and special)*. 3, 109-126.

- Smagulov, E. (2016). Zastroyka Tsentral'noy Ploshchadi Goroda Sauran XIV–XVI VV.(The Ensemble of the Central Square of Sauran City-Site, 14th – 16th Centuries). *Povolzhskaya Arkheologiya*, 16-2, 93-119.
- Smagulov, E. A. (2008). Sauran Medieval Archaeological Complex in South Kazakhstan. *Transoxiana*, 13, 1-11.
- Smagulov, E. A., & Erjigitova, A. A. (2014). *Medrese, Dvorets, Karkhana, Khanaka? - Arkhitekturnyye Zagadki Saurana*. 578-613.
- Smagulov, E. A., & Erjigitova, A. A. (2015). Savran Registanı: Sevlet Eskertkişterinin Mındeti. *Habarlari, Kazakstan Respublikası Ulttik Ğılım Akademiyasının Habarlari*, 6(304), 103-127.
- Tanman, M. B. (1997). Hankâh. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 16, ss. 43-46).
- Tolstov, S. P. (1962). *Po Drevnim Del'tam Oksa i Yaksarta*. İzdatel'stvo Vostochnoy Literatury.
- Tuncer, O. C. (1986). *Anadolu Selçuklu Mimarisi ve Moğollar*.
- Ürekli, M. (1996). Gök Orda Hanlığı. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 14, ss. 123-124).
- Williams, T. (2014). *The Silk Roads: An ICOMOS thematic study*. ICOMOS.
http://www.icomos.org/images/mediatheque/ICOMOS_WHThematicStudy_SilkRoads_final_Iv_201406.pdf
- Williams, T., & Kurbansakhatov, K. (2003). The Ancient Merv Project, Turkmenistan. Preliminary Report on the Second Season (2002). *Iran*, 41, 139. <https://doi.org/10.2307/4300641>

Extended Abstract

There are a large number of archaeological sites along the Syr Darya playing an important role in history. These settlements are also located on the northern route of the Silk Road. Taraz, Sayram, Otrar, Turkestan (Yesi), Sidak, Karatöbe, Savran, Mirtöbe, Siğanak, Kızılorda, Jankent and Cend are the cities located in this direction. Most of these cities have lost much of their importance today, and the city walls once enclosed the city centres have been lost. The ruins of Savran, which is the subject of our research, is one of them. The site, located in the southwest of the Turkestan-Kızılorda road at the 45th kilometer, spreads over a quite large area. There are various mounds around the city, including Karatöbe, Mirtöbe and Mir Arab gardens. The article discusses that the settlement was moved here from the 13th century onwards. Along with the walls surrounding the city, there is a moat and castle gates located in the northeast and southwest directions. The gate located in the northeast of the city, and a road with original pavement heading towards the inner part of the city was unearthed. In this part of the town, where excavations and restoration works have been conducted since the early 2000s, rows of walls belonging to the Great Mosque, madrasah and Khanka structures were unearthed. These three buildings appear to have been built side by side with the original paved stone road, which can be called “the square of the city”. Brick was used as a building material in all the structures examined. The mosque plan type could be classified as open courtyard and maqsura domed. In addition, a potter's workshop and a clay pool belonging to the second phase of use of the mosque were discovered during the excavations. The madrasah is dated to 1515. Despite this, it attracts attention with its double minarets at its portal. It shows us the classical madrasa scheme with the courtyard surrounded by cell-type rooms and main iwan system. The minarets of the building are known to have survived until the end of the second half 19th century, based on photographs of the building. Apart from the mosque and madrasah, the structure, whose function is still a matter of debate, and which is considered to be a khanqah, has survived to the present day with its rows of walls. They are on the same axis as the madrasa and their portals were built facing each other. Khanqah has a courtyard and cell-type rooms placed around this courtyard. While there should be rooms along the four corners of the building, where the covering system is thought to be provided by the dome, it is seen that the room in the east wing does not have a room in this corner, probably because the building was shaped according to the road. As a result of the excavations, no construction inscriptions were found for any of the three buildings. However, only an eight-line inscription and various graffiti engraved on the walls of the khanqah were encountered. The inscription given here with the numbers “810” shows that the building must have stood in the 15th century. The depictions engraved on the same mortar surface with the inscription bear similarities with the rock paintings, architectural works in Kazakhstan and examples from an area extending to Anatolia. The decoration features encountered in the buildings consist of bricks and tiles. Tiles with multi-coloured rows feature geometric shapes along with decorations of spring branches on their surfaces. These examples of tile mosaic technique were used to form a border row. Another essential element encountered in the Savran region is “the Karez systems”. These kilometer-long water systems must have contributed significantly to the development of agriculture in the region and to the increase in population by enlivening the environment. It is among the recommendations of the article that cities such as Savran, located on the banks of the Syr Darya and were the scene of the settlement of the Oghuz and Kipchaks, should be prevented from disappearing by conducting comprehensive studies in cooperation with the Turkish-Kazakh archaeologist.